

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

İSTANBUL'DA SUÇ:
TOPLUM VE DEVLET (1660-1665)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ÖMER BERKİN AKTAN

İSTANBUL 2024

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

İSTANBUL'DA SUÇ:
TOPLUM VE DEVLET (1660-1665)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ÖMER BERKİN AKTAN

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. FİKRET YILMAZ

İSTANBUL 2024

BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

03/09/2024

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAY FORMU

Program Adı:	Tarih Yüksek Lisans
Öğrencinin Adı Soyadı:	Ömer Berkin Aktan
Tezin Adı:	İstanbul'da Suç: Toplum ve Devlet (1660-1665)
Tez Savunma Tarihi:	03/09/2024

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğu Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından onaylanmıştır.

Doç. Dr. Yücel Batu Salman
Enstitü Müdürü

Bu Tez tarafımızca okunmuş, nitelik ve içerik açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak yeterli görülmüş ve kabul edilmiştir.

	Ünvanı, Adı Soyadı	Kurumu	İmza
Tez Danışmanı:	Doç. Dr. Fikret Yılmaz	Bahçeşehir Üniversitesi	
2. Üye (Kurum İçi):	Dr. Öğr. Üyesi Fatma Öncel	Bahçeşehir Üniversitesi	
3. Üye (Kurum Dışı):	Prof. Dr. Kahraman Şakul	İstanbul Medeniyet Üniversitesi	

Bu tezdeki tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak elde edildiğini ve sunulduğunu; ayrıca bu kuralların ve ilkelerin gerektirdiği şekilde, bu çalışmadan kaynaklanmayan bütün atıfları yaptığımı beyan ederim.

Ad, Soyad : Ömer Berkin Aktan
İmza :

ÖZ

İSTANBUL'DA SUÇ: TOPLUM VE DEVLET (1660-1665)

Aktan, Ömer Berkin

Tarih Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Fikret Yılmaz

Eylül 2024, 62 sayfa

Bu tez mahkeme defterleri ve dönemin diğer tarihsel kaynakları üzerinden İstanbul'un 1660 ve 1665 yılları arasındaki suç hayatını toplumsal açıdan inceliyor. Temel olarak tez, 17. yüzyıl İstanbul'undaki suçların mahalleler, mekanlar ve kimliklerle ilişkisini araştırıyor. İlk bölümlerde şehrin gündelik yaşamının, suçların şehrin neresinde yoğunlaştığının, hangi suçların görüldüğünün, sıradan kişilerin veya küçük grupların suç karşısında nasıl taraf olduğunun anlaşılması amaçlanıyor. Diğer bölümlerdeyse suç tipleri, suçların işlendiği zamanlar, çalınan değerli eşyalar, suç aletleri ve mahkemede görülen davalar ele alınıyor. Ayrıca çalışma içerisinde tablolar, istatistikler ve şehrin suç yoğunluğunu gösteren bir ısı haritası sunuluyor.

Anahtar Kelimeler: Suç, Mekan, Kimlik, Mahkeme, 17. yüzyıl, Osmanlı İstanbulu.

ABSTRACT

CRIME IN ISTANBUL: SOCIETY AND STATE (1660-1665)

Aktan, Ömer Berkin

Master's Program in History

Supervisor: Assoc. Prof. Fikret Yılmaz

September 2024, 62 pages

This thesis examines the social aspects of crime in Istanbul between 1660 and 1665 through a study of court registers and other historical sources from the period. Fundamentally, the thesis investigates the relationship between several types of crimes in 17th-century Istanbul and neighborhoods, locations, and identities. The initial chapters aim to understand the İstanbul's daily life, where crimes were concentrated in the city, what crimes were committed, and how ordinary people or small groups responded to crime. Following parts deal with different categories of crime and stolen valuables as well as instruments and scenes of crime. In addition, the study presents tables, statistics, and a heat map showing the city's crime density.

Key Words: Crime, Space, Identity, Court, 17th century, Ottoman Istanbul.

Anneme

TEŞEKKÜR

Bu tezi yazarken bana yol gösteren hocam Fikret Yılmaz'a teşekkür borçluyum. Kendisinden öğrendiklerim, toplum tarihine her baktığımda benim için bir kılavuz olacak. Bu tezi, danışmanlığı sayesinde rahatça yazabildim ve hocamdan çok şey öğrendim. Derslerini gördüğüm Levent Kaya Ocakaçan'a ve Kahraman Şakul'a ise ayrı ayrı teşekkür ederim. Kahraman hocamın eleştirileri tezime büyük katkı sağladı. Bölümümüzün üyesi Yeşim Özgen Yeten'e de teşekkür ederim, her zaman çok yardımcı oldu. Ayrıca dostlarım Sadık Müfit Bilge'ye ve Murat Berkan Kuşkonmaz'a da teşekkür ederim. Son olarak, bölümümüz Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin sunduğu maddi ve manevi imkanlar nedeniyle çok şanslı olduğumu belirtmek isterim.

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN.....	iii
ÖZ	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	10
BÖLÜM 1: GİRİŞ.....	11
1.1 Tezin Kapsamı ve Amacı.....	11
1.2 Literatür Değerlendirmesi	13
1.3 Erken Modern Dönemde Toplum ve Devlet.....	15
1.3.1 Osmanlı Toplumunda Suç ve Ceza	15
1.3.2 Şehirlerde ve Kasabalarda Asayiş	17
1.3.3 Mahkemeler Nasıl Çalışırdı?.....	20
BÖLÜM 2: 17. YÜZYIL İSTANBUL’UNDA YAŞAMAK	23
2.1 Atmeydanı’ndan Tersane Zindanı’na Ayaklanmalar ve Siyaset.....	23
2.2 Doğal Afetler, Genişleyen Şehir ve Nüfus.....	26
BÖLÜM 3: İSTANBUL’UN SUÇ MEKANİZMASI.....	31
3.1 Suriçi’nin Mahallelerinde ve Mekanlarında Suçların Görünümü	31
3.2 Surların Dışındaki Kırsal Bölgelerde Suç Hayatı	38
3.3 Suçluların Kolladığı Anlar, Çaldığı Eşyalar ve Suç Aletleri	40
3.4 Suç Karşısında Kimlikler	43
BÖLÜM 4: KADI SİCİLLERİNDEN SUÇ HİKÂYELERİ VE DÜŞÜNCELER ...	45
4.1 Esnaf İçindeki Hırsızlar, Hileciler ve Kaçakçılar	45
4.2 Kaftan Düşkünü Çingene Kadınlar	48
4.3 Darp Suçları ve Yeniçeri Şiddeti.....	49
4.4 Ahmed Ağa’nın Yalısını Basan Kaçak Köleler	50
4.5 Suç İddiaları ve Mahkemede Edilen Yeminler	52
4.6 Öldürülen Bekçi Ömer ve Olay Yerine Gelen Keşif Heyeti.....	53
4.7 Gasp Edilen Arsalar, Su Kuyuları ve Hayvanlar	54
4.8 Samatya Civarındaki Huzursuzluk, Şikayet ve Teftiş.....	55
4.9 Mahallelerden Çıkarılan Kadınlar ve Erkekler	56
4.10 Bölükbaşından Rüşvet Yiyen Vakıf Mütevellisi	56
4.11 Köle Diye Alıkoyulan Hür Kadınlar	57

BÖLÜM 5: SONUÇ.....	59
KAYNAKÇA.....	63

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. İstanbul Mahkemesi'ne Yansıyan Suçlar	32
Şekil 2. İstanbul'da ve Çevresinde Suçların Yoğun Görüldüğü Bölgeler	37
Şekil 3. İstanbul Mahkemesi'ne Başvuranların Kimlikleri	43

Bölüm 1: Giriş

1.1 Tezin Kapsamı ve Amacı

Bu yüksek lisans tezinin konusu 17. yüzyıl İstanbul’undaki suç hayatıdır. Başvurulan suç kayıtları, 1661 ve 1664 yılları arasında İstanbul’da kadı olarak görev yapmış Abdurrahman, Mustafa Efendizâde Abdullah, Vişnezâde Şeyh İzzetî Mehmed ve Ahmed Efendi’nin, nâibleriyle birlikte tuttuğu 10, 11 ve 12 numaralı üç kadı sicilinde yer alır. Söz konusu mahkeme kayıtları Suriçi İstanbulu’na ait olsa da, İstanbul’un köylerine ve başka uzak yerlere ait kayıtları da içerir. Bunun nedeni, mahkemede görülen davanın taraflarından birinin Suriçi’nde yaşaması veya davanın merkezde görülmek üzere İstanbul’a sevk edilmesidir. Tezin incelediği yer Suriçi İstanbulu olduğundan, araştırma boyunca daha çok buraya ait suç kayıtları ve ispatlanamayan şikayetler üzerinde duruldu. Ayrıca dönemin diğer kaynaklarından da yararlanıldı.

Kısa bir literatür değerlendirmesinin ardından giriş kabul edilebilecek ilk bölümde, Osmanlı toplumundaki suç, ceza, asayiş ve mahkeme yapıları incelendi. İkinci bölümde İstanbul’un 17. yüzyılın ilk yarısındaki toplumsal hayatına odaklanıldı. O dönemin İstanbulluları çeşitli isyanlara, afetlere ve ekonomik çalkantılara tanık oldu. Tezin ele aldığı kabaca 1660 ve 1665 yıllarında, Köprülü ailesi iktidardaydı.

Üçüncü bölümde Suriçi’nin mahallelerinde, ayrıca özel ve kamusal mekanlarında suçların görünümünden bahsedildi. Şehrin kırsal bölgelerindeki suç hayatına da kısaca değinildi. Bölümün devamında suçların işlendiği zamanlar, çalınan eşyalar ve suç aletleri ele alındı. Son olarak suç karşısında tarafların hangi dini, cinsel ve toplumsal kimliğe sahip olduğu kısaca incelendi.

Dördüncü bölümde sicillerden seçilen suç kayıtları ayrı ayrı incelendi. Seçim sırasında tarihsel olarak temsil gücü yüksek örnekler dikkate alındı. Yer yer üçüncü bölümde de bu yol izlendi. Son iki bölümde, Osmanlı suç çalışmalarında genellikle atlanan ayrıntılardan çokça faydalanıldı. Bazen olasılıklar da yorumlara dahil edildi.

Suç kayıtlarını sunan kadı sicilleri, çok önceleri belirlenmiş yazı kalıpları üzerinden hazırlandığından, biçim itibarıyla kısa özetlerdir. Bu nedenle yaşanan suç olaylarının ve mahkemelerdeki ifadelerin ayrıntıları tam anlamıyla bilinemez.

Dolayısıyla insanların aralarında aslında ne tür ilişkiler kurulduğu, bazen yalnızca tahmin edilebilir. Ayrıca işlenen her suçun kayıtlara yansımaması, aynı şekilde suç hayatının gerçek boyutunu da gizlemektedir. Her şeye rağmen kadı sicillerinin suç tarihi açısından eşsiz kaynakların başında geldiği çok açık.

Suç tarihi geçmişteki kanunlarla ve cezalarla doğrudan ilişkilidir. Fakat söz konusu ilişki hukuk tarihinin alanına girer. Tezde suçun günlük hayattaki yeri incelendiğinden, giriş niteliğindeki ilk bölüm dışında bu konulara ve kaynaklarına değinilmedi. Dolayısıyla suç karşısında devletin ve dinin sağlamaya çalıştığı düzen, araştırmanın kapsamı dışındadır. Bu yüksek lisans tezinin temel amacı, 17. yüzyıl İstanbul'unun suç hayatını tarihsel sosyoloji açısından anlama çabasıdır.

1.2 Literatür Değerlendirmesi

Osmanlı döneminde suç konusunu ele alan çalışmaları, imparatorluğun erken modern dönemini ve 19. yüzyılını kapsayanlar olarak iki gruba ayırmak mümkündür. Bu kısa literatür değerlendirmesi erken modern döneme ait çalışmalara yöneliktir ve daha çok hukuk tarihinin alanına giren ceza konusuyla ilgili çalışmalar konu dışında tutulmuştur.¹ Fakat 19. yüzyıla odaklanan çalışmaların, suçun toplumsal tarihinden ziyade, suçları engellemeye yönelik çağın ortaya çıkardığı modern kurumların tarihine ve dönemin asayiş sistemine odaklandığını belirtmek gerekir. Örneğin jandarma ve polis teşkilatının oluşturulması, hapishanelerin yaygınlaşması, kolluk kuvvetleri üzerindeki batı etkisi ve kamu düzeniyle güvenlik arasındaki ilişki, bu yayınların ortak konusudur.² Çalışmalarda suçun gündelik yaşamdaki yeri de incelenmiştir.³

Erken modern dönemi ele alan, özellikle de hazırlanan tezlerden oluşan suç çalışmalarındaysa, belli bir idari bölgedeki suç hayatı asayiş açısından incelenir veya arşivde bulunan bir kalebend defteri transkripsiyon edilir.⁴ Bu tezlerin genelinde başlıklar, içerikler ve yaklaşımlar aynıdır. Dolayısıyla da birbirinden farklı olmayan sonuçlara ulaşılır. Yöntem açısından da sorunlar vardır. Örneğin siyasal kökenli isyanları basite indirgeyip suç kabul etmek, alacak verecek davasını hırsızlık sanmak veya bir nedenden ötürü mahalleden çıkarılan kadına zina suçundan ceza verilmiş gibi yaklaşmak, söz konusu yöntemsel sorunlardan bazılarıdır. Ancak kimi tezler, literatüre getirdiği yeni bakış açıları nedeniyle dikkat çeker.⁵

¹ Yine de Osmanlı toplumundaki cezalar için bkz. Mehmet Akman, “Osmanlı Ceza Hukuku Çalışmaları Üzerine Bir İcmal”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, S. 5, 2005, s. 489-512; Mustafa Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, Gökkuşbu, İstanbul, 2004.

² Ferdan Ergut, *Modern Devlet ve Polis: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Denetimin Diyalektiği*, İletişim, İstanbul, 2004; *Jandarma ve Polis: Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar*, ed. Noémi Lévy, Nadir Özbek, Alexandre Toumarkine, Tarih Vakfı, İstanbul, 2009; Gültekin Yıldız, *Mapusâne: Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, Kitabevi, İstanbul, 2012; Noémi Lévy-Aksu, *Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş (1879-1909)*, çev. Serra Akyüz, İletişim, İstanbul, 2017.

³ Roger A. Deal, *Namus Cinayetleri, Sarhoş Kavgaçları: II. Abdülhamid Döneminde Şiddet*, çev. Zeynep Rona, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2017; Cem Doğan, “Kanını İçeceğim” *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Birseyssel Şiddetin ve İstemli Öldürmenin Tarihçesi (1858-1938)*, Kitabevi, İstanbul, 2023.

⁴ Mustafa Demir, *16. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Suç ve Suçlular: İstanbul Örneği*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016; Hale Sezgin, *21 Numaralı Kalebend Defterine Göre H. 1196-1199 / M. 1782-1784 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suçlar, Suçlular ve Cezalar (Değerlendirme ve Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

⁵ Atakan Küçükoglu, *Osmanlı İstanbul'unda Suç ve Suçlu Profili (1730-1754)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.

Suçun Osmanlı toplumundaki yeri kadı sicillerinden, ayrıca ahkam, şikayet veya mühimme defterlerinden takip edilebildiği için, yayınlanan çalışmalarda bu arşiv kaynaklarının kullanıldığı görülür.⁶ Vaka incelemelerinden oluşan kimi çalışmalarsa, suç, insan ve devlet ilişkisinin anlaşılmasında büyük rol oynar.⁷ Henüz Osmanlı suç literatürü hakkında kapsamlı bir döküm hazırlanmaması, araştırmacılar için büyük bir eksikliktir.

⁶ Işık Tamdoğan, “Atı Alan Üsküdar’ı Geçti ya da 18. Yüzyılda Üsküdar’da Şiddet ve Hareketlilik İlişkisi”, *Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza: 18.–20. Yüzyıllar*, der. Noémi Lévy, Alexandre Toumarkine, Tarih Vakfı, İstanbul, 2007; Fariba Zarinebaf, *Crime and Punishment in Istanbul 1700-1800*, University of California Press, Berkley, 2010; *İmparatorluğun Öteki Yüzleri: Toplumsal Hiyerarşi ve Düzen Karşısında Sıradan Hayatlar*, der. Fırat Yaşa, Koç Üniversitesi, İstanbul, 2020; Başak Tuğ, *Namus Siyaseti: 18. Yüzyıl Osmanlı Anadolu’sunda Irz, Şiddet, Hukuk*, çev. Gülbin Akgün, İletişim, İstanbul, 2023.

⁷ Fikret Yılmaz, “Boş Vaktiniz Var Mı? Veya 16. Yüzyılda Anadolu’da Şarap, Eğlence ve Suç”, *Tarih ve Toplum: Yeni Yaklaşımlar*, S. 1, 2005, s. 11-49; “XVI. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Mahremiyetin Sınırlarına Dair”, *Toplum ve Bilim*, S. 83, 2000, s. 92-110.

1.3 Erken Modern Dönemde Toplum ve Devlet

1.3.1 Osmanlı Toplumunda Suç ve Ceza

Osmanlı toplumundaki yaygın ahlak ve davranış sınırlarını aşanlar; ekonomik yaptırımlar, fiziksel yaptırımlar, uyarılar, dışlamalar veya sürgünler şeklinde sınıflandırılan çeşitli ceza tipleriyle karşılaşır.⁸ Verilen cezaları, şeri cezalar ve örfi cezalar olarak iki gruba ayırmak mümkündür. Suçlulara genellikle örfi cezalar verilmekteydi. Bu cezaların ne olduğu, kanunnamelerde yer alır ve temeli II. Mehmed'in hazırladığı kanunlara dayanır. Bu kanunlar, sonraki dönemlerde, örneğin 16. yüzyılda hazırlanan kanunlarla karşılaştırıldığında pek az farka sahiptir.⁹ Ek olarak, örfi cezalar arasında İslam hükümleriyle çatışan cezalar da mevcuttur.¹⁰

Bir suçun ikinci kez işlenmesi, verilen cezayı artırmaktaydı. Eğer bir maktûlün mirasçıları, yakınlarının katilini affederse diyet verilirdi. Bu durumda kısas uygulanmazdı.¹¹ Cezayı veren mahkeme, icra edense mahkemeye iş birliği yapan ehl-i örf görevlileriydi. Örneğin subaşılar bu görevlilerdendi. Zaman zaman ehl-i örften kimselerin kadının kararı olmadan kişileri cezalandırdıkları da görülmekteydi.¹² Sokağa çıkma yasağının çiğnenmesi, ceza verilen bu tür suçlardandı. Mühimme kayıtları, verilen cezaları göstermesi bakımından önemli bir kaynak grubudur. Örneğin suç işleyen askerlerin yargılanmasında, yargılamaya neden olan suçun niteliği ve tarafların mevkisine göre soruşturma, yargılama ve ceza infazı, bu kayıtlarda açıkça görülür.¹³

Cezalar çok çeşitliydi ve bir kısmı şiddet içerirdi. Ağır suç işleyenlere verilen cezalarda bu görülmekteydi. Suçlunun idam edilmesi, kırbaçlanması, çengele atılması, küreğe gönderilmesi veya kütüğe çakılması gibi farklı cezalar vardı. Örneğin

⁸ Nurcan Abacı, "Osmanlı Kentlerinde Sosyal Kontrol: Araçlar ve İşleyiş", *Şinasi Tekin'in Anısına: Uygurlardan Osmanlıya*, haz. Günay Kut, Fatma Büyükkarcı Yılmaz, Simurg, İstanbul, 2005, s. 110.

⁹ Halil İnalcık, "Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi - Sultani Hukuk ve Fatih'in Kanunları", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 2, 1958, s. 17.

¹⁰ Coşkun Üçok, "Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 4, 1947, s. 48-74.

¹¹ Mehmet Koç, "Osmanlı'da Ölüm Cezası Verilen Zina, Hırsızlık Öldürme ve Yaralama Suçları", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 33, 2019, s. 282.

¹² Mehmet İpşirli, "Ehl-i Örf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, 1994, s. 520.

¹³ Yunus Koç, Murat Tuğluca, "Klasik Dönem Osmanlı Ceza Hukukunda Yargılama ve Toplumsal Yapı", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 2, 2006, s. 17.

hırsızların küreğe gönderilmesi sıkça karşılaşılan bir durumdu ve kürek mahkumlarına üç aydan beş, altı aya kadar ceza öngörülüyordu. Aynı şekilde yolsuzluk yapanlara, bir malı gasp edenlere veya tecavüze kalkışanlara da kürek cezası veriliyordu.¹⁴

Basit cezalarsa genellikle para cezasına çevrilirdi. Para cezası verilirken kişinin refahı ve maddi gücü dikkate alınırdı. Bazı suçlulara kalebendlik cezası da verilirdi. Bu ceza, belli bir süre bir kalede hapis edilme anlamına geliyordu. Araştırmalara göre ticari hayatla ilgili işlenen suçlarda bu ceza tipine sıkça başvuruluyordu. Örneğin kişilerin çarşı pazar kurallarına uymaması, eksik mal tartması veya malzemedен çalması kalebendlik cezasını gerektiriyordu.¹⁵ Suçlu görevlilere sürgün cezası verilmesi yaygındı. Ancak bu ceza, bazen belli bir zümreye karşı da veriliyordu. Özellikle asayiş bozmaya kalkışanlar, bazen ömür boyu süren sürgünlere gönderilirdi. Fakat yine de sürgün cezasının belli bir süresi vardı.¹⁶

Ceza kararını veren mahkemeler, bulundukları bölgedeki idarecilerden bağımsızdı. Ancak zaman zaman özellikle de taşrada idarecilerin baskısı altında kaldıkları bilinmektedir. Bu gibi durumlarda suçlular bölgedeki devlet görevlileri veya devlet görevlilerinin kolladığı kimselerdi. Örfi hukuka göre suç işleyen kişilerin müslüman veya gayrimüslim olması, verilecek ceza açısından genel olarak fark yaratmıyordu. Ancak, içki içmek gibi müslümanlara yasaklanmış, gayrimüslimlereyse kurallar doğrultusunda serbest bırakılmış bir takım uygulamalar mevcuttu.

¹⁴ Ahmet Erdoğan, “16. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti’nde Ceza ve Cezalandırma Yöntemleri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 26, S. 10, 2024, s. 742.

¹⁵ Esra Yakut, “Tanzimat Dönemi’ne Kadar Osmanlı Hukuku’nda Taziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 2, 2006, s. 36

¹⁶ İlkay Erken, “Osmanlı Devleti’nde Bir Ceza Yöntemi Olarak Sürgün: Yanya Vilayeti Örneği (1867-1913)”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 72, 2021, s. 304.

1.3.2 Şehirlerde ve Kasabalarda Asayiş

Şehirlerdeki ve kasabalardaki asayişin düzenlenmesi, yöneticilerin en çok mesai harcadığı konuların başında gelirdi. Piyasadaki fiyatlardan esnaf örgütlerine, toplumsal ayaklanmalardan bireysel suçlara, toplanan vergilerden insanların günlük hayatına, asayiş araçlarının bir şekilde dahil olmadığı alan yoktu. Bu nedenle sık sık emirler, yasaklar çıkar, açıktan veya gizliden teftişler yapılır, gerekli görüldüğünde cezalar verilir. Asayiş sistemindeki görevliler hiyerarşik şekilde birbirine bağlıydı ve ortak hareket ederdi. Şehirlerde ve kasabalarda kadı, subaşı, yasakçı, muhtesip, kethüda, taşrada sancak beyi, yeniçeri serdarı, voyvoda, kalelerdeyse dizdar veya muhafız, bu hiyerarşi içindeki görevlilerin önde gelenleriydi. İstanbul’da ve Edirne’de bostancıbaşının idare ettiği ayrı bir ekip daha vardı.

Her kesimden insanlar, birbirini takip etmek zorunda hissettiğinden ötürü asayişin düzenlenmesinde yardımcı bir araçtı. Bu durum Osmanlı toplumundaki bireylerin devlete karşı yükümlülüklerinden kaynaklanırdı. En basitinden tüm yerleşim yerlerinde insanlar birbirine kefilirdi ve kefilliğin kapsamı çok genişti.¹⁷ Örneğin bir köy sınırlarında bulunan cesedin diyeti, eğer suçlu ortaya çıkarılamazsa, oradaki köylüler tarafından ortaklaşa ödenirdi.¹⁸ Hatta bu nedenle tesadüfen bulunan cesetlerin köyden köye kaçırılmasıyla karşılaşılırdı. Diyet cezasının paraya dönüştürülüp herkese eşit dağıtılmasıyla, katilin gizlenmesi engellenmeye çalışılırdı.

İstanbul’daki asayiş düzeninin imparatorluğun herhangi bir şehrine göre daha sıkı korunmaya çalışıldığı söylenebilir. Öyle ki, İstanbul’da suçüstü yargılamalar yapmak için bir gece mahkemesi (nâibliği) dahi kurulmuştu.¹⁹ Bütün yerleşim yerleri ve ticari alanlar, hergün farklı görevlilerin denetimi altındaydı. Örneğin getirilen malların uygun şekilde paylaştırılması, ölçülere ve fiyatlara uyulması, vergilerin toplanması ve kaçakçılığın takibi, muhtesibin temel görevlerindendi.²⁰ Muhtesip

¹⁷ Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. 4, 1984, s. 73.

¹⁸ Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, C. 2, haz. Esra Kılavuz Eser, İsar, İstanbul, 2021, s. 760.

¹⁹ Mustafa Akdağ, *Celâli İsyanları (1550-1603)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara, 1963, s. 74.

²⁰ Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi*, C. 1, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1990, s. 280-281.

İstanbul kadısıyla birlikte hareket ederdi ve ihtisap kanunlarıyla diğer çeşitli hükümleri uygulardı. İstanbul'daki ayaklanmalardan, yangınlardan veya depremlerden sonra bozulan asayişin geri getirilmesi günler alırdı. Esnaf günlerce dükkânını açamazdı. Böyle dönemlerde yeni düzenlemelere gidilirdi.

İstanbulluların güvenliğinden sorumlu kişiler, toplumdan kimi tipleri ve onların gelip gittiği mekanları izlerdi. Genç bekârlara, başıboş medrese öğrencilerine, kayıkçılara, kimi dönem Arnavut tellaklara, hamallara veya dilencilere, 18. yüzyıl itibarıyla düzenli hale gelen mahalle teftişlerinde, ilk andan beri şüpheyle yaklaşıldı. Aynı şekilde işsiz ve kefilsiz biri de hemen dikkat çekerti.²¹ Teftişler sırasında esnaf gruplarına ayrıca dikkat edilirdi. Kimin hangi kolda çalıştığı, nereden geldiği, nerede barındığı kaydedilirdi. Halk tarafından kötü tanınanlara sürekli şüpheyle yaklaşıldı. Şikayet edildikleri zaman buna dikkat çekilirdi. Bu tipler *kendi halinde olmama, bed lisân* veya *fitne ve fesâd ehli* gibi çeşitli sıfatlarla anılırdı. Kişinin şöhreti, mahkemede suçluluğu veya masumluluğu kanıtlanırken önem kazanırdı.²² Örneğin çingeneler kötü tanınmaları nedeniyle nadiren de olsa diğer gruplardan daha fazla suçlanırdı veya suçlanması kolaydı.²³

Bir iki sokaktan ibaret mahallelerde ve köylerde az kişi yaşar, herkes birbirini tanırdı. Gelen yabancılar hemen dikkat çekerti ve güvenilir kefil yoksa içeri kabul edilmezdi. Aynı şekilde hanlarda ve odalarda kefilsiz konaklayanlara da izin verilmezdi. Mahalleler genellikle dini kimliklere göre ayrılırdı. Gayrimüslim nüfusun bir müslüman mahallesinde zaman içindeki artışı, eskiden beri orada oturanları rahatsız ederdi.²⁴ Güvenlik ve mahremiyet için fiziki sınırlar açık şekilde belirlenmişti. Evlerin, pencerelerin, duvarların, kapıların konumuna dikkat edilirdi. Bir eve yeni açılan pencere, komşular tarafından şikayet konusu olabilirdi. Bazı mahallelerde gündüzleri açık, geceleriye kapalı tutulan kapılar vardı. Örneğin Eyüp'teki Koca Mustafa Paşa mahallesi sakinleri, mahalleye böyle bir kapının yaptırılması için istekte

²¹ Betül Başaran, "III. Selim ve İstanbul Şehir Siyaseti, 1789-1792", *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza: 18.-20. Yüzyıllar*, der. Noémi Lévy, Alexandre Toumarkine, Tarih Vakfı, İstanbul, 2007, s. 120.

²² Özen Tok, "Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Şehrindeki Mahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü (XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği)", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 18, 2005, s. 159-160.

²³ Fırat Yaşa, "Bir Cinayetin Ardından: Bursa Kadı Mahkemesinde Çingeneler, Suç ve Töhmət", *Journal of Turkish Studies*, Vol. 52, 2019, s. 345.

²⁴ *İstanbul Kadı Sicilleri: İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil (H. 1073-1074 / M. 1663-1664)*, ed. Coşkun Yılmaz, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2010, s. 154-155.

bulunmuştu.²⁵ Ayrıca bazı mahalleler duvarlarla birbirinden ayrılmıştı. Geze vakti sokağa çıkanlar şüphe oluşturmazdı. Zaten makul bir sebep yoksa geceleri sokağa çıkmak yasaktı. Bu nedenle asesbaşılar, geceleri asayişini sağlamak için şehrin sokaklarında devriye atardı.²⁶ Osmanlı topraklarında bir yerden bir yere giden yerli yabancı herkesin *yol hükmü* denen izin belgesine sahip olması gerekirdi.²⁷ Eşkıyalar ve hırsızlar yüzünden şehirler arası yolculuklar tehlikeliydi, tüccarların ve hacıların kervanlarına sık sık saldırılırdı.

Şehirdeki asayiş düzeniyle taşradaki asayiş düzeni arasındaki temel fark idare, hiyerarşi ve yetki açısından idi. Zaman zaman yetki alanlarının çatışması da söz konusuydu. Görevlilerin bulunduğu yerlerdeki yetki sınırları, bazen suçlunun yakalanmasını engellediği gibi, suçluların bu durumdan faydalanmasına da yol açardı.²⁸ Ünvanı farketmeksizin devlet görevlilerinin işlediği suçlar taşrada çok daha fazlaydı. Bunların büyük bölümü de ağır suçlardı. Mehâyif teftişleri, taşrada suç işleyen devlet görevlilerinin sahip oldukları imtiyaza bakılmadan cezalandırıldığını gösterir.²⁹ Anadolu'nun isyanlarla geçen yılları, hâne basmalar, hırsızlıklar, cinayetler veya tecavüzler gibi sayısız suça sahne olurdu.

²⁵ *İstanbul Kadı Sicilleri: Bâb Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666-1667)*, ed. Coşkun Yılmaz, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2011, s. 682.

²⁶ Abdülkadir Özcan, "Asesbaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, 1991, s. 464.

²⁷ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Kubbealtı, İstanbul, 1998, s. 254.

²⁸ Fikret Yılmaz, *XVI. Yüzyılda Edremit Kazası*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995, s. 23.

²⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988, s. 126-127.

1.3.3 Mahkemeler Nasıl Çalışırdı?

Mahkeme binaları genellikle kadıların ikamet ettiği bir iki katlı evlerdi. Kadıların belli aralıklarla başka yerlere tayin edilmesi nedeniyle, şehirlerdeki mahkeme binaları yeni gelen kadının oturacağı ev göre değişebilirdi. Ancak sicillerde tarif edildiği üzere, büyük şehirlerde uzun süre kullanılan veya yeri pek değişmeyen mahkeme binaları da mevcuttu.³⁰ Bu durum Tanzimat döneminde inşa edilen daimi mahkeme binalarına kadar böyle devam etti. Osmanlı mahkemelerinde görülen davalar şahitlerin huzurunda tek celsede başlar ve biter, günümüzdeki gibi ileriki bir tarihe ertelenmez veya ara verilmezdi.

Mahkemedeki ifadeler *sakk* mecmualarına göre özet halinde düzenlenirdi. Ayrıca dava öncesinde soruşturma süreci görülebilirdi. Coğrafya farketmeksizin İslam mahkemelerinde sözlü ifadeler kısa tutulur, belli kalıplara göre yazıya aktarılırdı.³¹ Osmanlılar, modern mahkemeler kurulana dek İslam hukuk sisteminin getirdiği geleneğini sürdürdü. Verilen cezalar dava kayıtlarında yer almazdı. Yine de cezaların neler olduğunu kanunnâmelerdeki, mühimme defterlerindeki veya fetvâ mecmualarındaki örneklerden çıkarmak mümkün. Sicillerdeki kayıtların özetlerden ibaret oluşu, maalesef bizleri mahkemeye sunulan ifadelerin ve toplumsal ilişkilerin detaylarından mahkum kılıyor.³²

Kadılar hukuk adamlıklarının yanı sıra, aynı zamanda bulunduğu bölgenin yerel yöneticisiydi. Genelde de bu yönden sorumlu olduğu beledî işlerle ilgilenirdi. Nâip, imam ve mütevellî tayinleri, çeşitli tescillerin ve listelerin hazırlanması, kurumların ve pazarların düzenlenmesi, teftişlerin yapılması, hatta bazen ordunun geçeceği yol üzerinde iâşe bulundurulması başlıca görevlerindendi.³³ Kadılar saraydan gelen emirleri de yerine getirirdi. Dolayısıyla yalnız dini hükümlerin değil, sultanın koyduğu örfî kanunların ve emirlerin de uygulayıcısıydı. Kadıların sorumluluğu ve yetkisi çok genişti fakat yetkisini aşan durumlar da söz konusuydu. Örneğin dönemden döneme

³⁰ Özer Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı, Ankara, 1995, s. 41.

³¹ Enid Hill, *Mahkama! Studies in the Egyptian Legal System: Courts & Crimes, Law & Society*, Ithaca, London, 1979, s. 15.

³² Avrupa'daki engizisyon kayıtlarıysa, Osmanlı'daki kadı mahkemesi kayıtlarına kıyasla çok detaylı dile sahipti bkz. Carlo Ginzburg, *Peynir ve Kurtlar: Bir 16. Yüzyıl Değirmencisinin Evreni*, çev. Ayşen Gür, Metis, İstanbul, 2018, s. 34-43.

³³ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Kronik, İstanbul, 2017, s. 43.

değişen “belirli tutarın” üzerindeki para davaları doğrudan dîvân-ı hümâyuna taşıyordu. Ordu mensuplarıyla ilgili davalarıysa, o sınıftan gelen yüksek görevlilere bırakması beklenirdi. Bu uygulama 17. yüzyılın kanunlarında yer alır.³⁴ Taşradaki kadılar, çözilemeyen davaları veya halktan gelen toplu şikayetleri saraya ulaştırmakta aracı rol üstlenirdi. Bulunduğu bölgenin askerî ve idarî amirleri arasında bir konumu vardı. Fakat anlaşılan, bu konum bazen hareket alanlarını kısıtlardı.³⁵

Kadıya ve yardımcılara maaş bağlanmazdı. Kazançları işlem başına mahkemeye ödenen harçlardan oluşurdu. Bir hüccet için 16. yüzyılda kadıya yirmi, nâibe dört, kâtibeyse iki akçe ödenirdi. Sicillerde yapılan işlemler ve ceza harçları düzenlenirken, kişilerin refahı ve toplumsal durumu göz önünde tutulurdu. İlk kez evlenecek bir kadına hüccetle aynı harç çıkartılırdı, ikinciye evlenen kadın daha az masrafa girerdi. Bir 16. yüzyıl kanunnâmesine göre, özgür bırakılan kölelere verilen *ıtlknâme* düzenleneceği zaman, eğer köle sahibinin durumu iyiye elli, orta halliyse kırk akçe istenirdi.³⁶

Osmanlı mahkemesi, başında kadının olduğu dar bir kadroya sahipti. İmparatorluğun her yerine yayılmış bu kadroda nâip, kâtip, yerel insanlardan oluşan şühûdü'l-hâl, kassam, muhtesip ve muhızır vardı. Verilen cezaları icra eden subaşı, asesbaşı veya yiğitbaşı gibi ehl-i örften görevlilerse mahkemeye dışarıdan iş birliği ederdi. Kadıya en yakın kişi nâipti. Uzak köylere o gider, olay yerlerini inceler ve davalara bakardı. Aslında bu açıdan yetkileri kadınınkinden farksızdı. Kimisi ayak nâibi, çardak nâibi, kapan nâibi gibi takip ettiği iş koluna göre farklı sıfatlara sahipti.

İstanbul mahkemesine bağlı Mahmud Paşa, Dâvud Paşa, Ahî Çelebi ve Balat mahkemeleri bu nâipler tarafından yönetilirdi.³⁷ Surların dışındaki konumlarından dolayı yönetim açısından “üç ayrı şehir” durumundaki Üsküdar’da, Eyüp’te ve Galata’daysa apayrı mahkemeler, kadılar ve nâipler vardı.³⁸ Suriçi’ndeki alt

³⁴ Nurcan Abacı, *Bursa Şehri’nde Osmanlı Hukuku’nun Uygulanması (17. Yüzyıl)*, T. C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001, s. 55-56.

³⁵ Murat Tuğluca, *XVII. Yüzyıl Sonu Şikâyet Defterlerine Göre Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2020, s. 46.

³⁶ I. Selim Kânunnâmeleri (1512-1520), haz. Yaşar Yücel, Selami Pulaha, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, s. 54.

³⁷ Mehmet İpşirli, “Nâib (Osmanlılar’da)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, 2006, s. 312-313.

³⁸ Fikret Yılmaz, “İstanbul’da Siyasal Olaylar Kronolojisi (1453-1826)”, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi: Siyaset ve Yönetim - I*, C. 2, 2015, s. 127.

mahkemeler, İstanbul mahkemesinin yükünü azaltmak için kurulmuştu. Öyle ki, 1660'lı yıllarda İstanbul'un ve alt mahkemelerinin günlük iş yükü, Rodosçuk (Tekirdağ) gibi küçük bir şehir mahkemesinin iş yükünün on katıydı.³⁹ Nâiplerin sayıca fazlalığı, zamanın ulaşım koşullarının zorluğundan ve gündelik yaşamın bitmek bilmeyen sorunlarından kaynaklanırdı.

Şikayetler, olayın yaşandığı günün hemen ertesinde veya haftasında yapılırdı. En azından ileriki bölümlerde karşılaşılan örnekler bu yöndedir. Bir kişinin şikayetini veya suçsuzluğunu ispatlaması için mahkemeye maddi delil sunması, şahit getirmesi veya yemin etmesi gerekirdi. Gerçekten de birçok kişi kendisinden yemin etmesi istenildiğine bundan kaçınırdı. Şahitlik durumu, toplumu mahkemede görülen davaya ortak etmesi nedeniyle dikkat çekicidir. Önceki bölümde değinildiği üzere, Osmanlı toplumundaki kefalet sistemi aslında son derece geniş bir alana yayılmıştı.

Bir cinayet işlendiği zaman, mahkeme tarafından görevlendirilen kişiler *keşif* veya *tahrir* amacıyla bölgeye gider, orada yerel halkla birlikte incelemeler yapardı. Suçların açığa çıkmasında ve yaşanan olayın detaylarının öğrenilmesinde bu heyetler büyük rol oynardı. Mahkemeye gelenler bazen aralarında *sulh* ederdi. Bu aslında belli bir para üzerinde anlaşma anlamına gelirdi. Özellikle cinayet ve darp suçlarında, suçlanan kişilerden yüksek miktarda akçe talep edilirdi. Suçlunun ekonomik durumu istenen tutarın artmasına neden olurdu. Tarafların anlaşmasında yakınların, akrabaların veya komşuların etkisi büyüktü. Anlaşma genellikle mahkemeye gelmeden önce yapılır, mahkemeye gidildiğindeyse iş resmiyete dökülürdü.⁴⁰

³⁹ Suriçi mahkemelerinin iş yüküne dair bu karşılaştırmam, ilerleyen bölümlerde incelediğim 1661-1664 yılları arasına ait sicillerdeki toplam 3426 kayıt üzerine yaptığım ve alt mahkemelerin kayıtlarını da göz önünde bulundurduğum basit bir hesaba dayanıyor; Rodosçuk mahkemesi hakkındaki bilgi için bkz. Ümit Ekin, "17. Yüzyılın Son Çeyreğinde Rodosçuk Örneğinde Bir Osmanlı Mahkemesinin İş Yükü", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 55/1, 2015, s. 301.

⁴⁰ Ronald C. Jennings, "Kadi, Court, and Legal Procedure in 17th C. Ottoman Kayseri", *Studia Islamica*, No. 48, 1978, s. 148.

Bölüm 2: 17. Yüzyıl İstanbul’unda Yaşamak

2.1 Atmeydanı’ndan Tersane Zindanı’na Ayaklanmalar ve Siyaset

İstanbulullar, toplumsal hareketlerle felaketlerin birbirini izlediği 17. yüzyılın ortasında, daha önce eşine rastlanmayan şekilde can ve mal derdine düştü. Korku ve kargaşa, piyasada bir süredir artan fiyatlar ve çıkan isyanlar nedeniyle, saray koridorlarından şehrin sokaklarına dek yayıldı. Yeniçerilerin ve sipahilerin isyana kalkışacağına dair bir söylenti, halk arasında hemen stokçuluğu tetikledi, çarşı ve pazardaki ürünler birden bire pahalılaştı. Oysa yeniçeriler ne isyana karar vermişti ne de düzeni değiştirmeye. Anlaşıldığına göre, 1644 yazında ocaklılar tarafından yayılan bu söylentinin amacı, olası bir taht değişikliği için İstanbululların nabzını yoklamaktan ibaretti çünkü Sultan İbrahim’in 1640’lardaki saltanatına damgasını vuran rüşvet ağı, hizipçilik ve akıl almaz görülen keyfi uygulamalar, uzun zamandır gerek halk gerekse yöneticiler tarafından rahatsızlıkla karşılanıyordu.⁴¹

Buna karşın isyanlar ve idamlar, her zaman yalnız halk arasındaki söylentilerle sınırlı değildi; Anadolu’daki Celâlî isyanları 1610’lara dek bir yüzyıldan fazla sürmüştü, İstanbul’daki şehir isyanlarıysa yüzyılın başından beri yaşamı meşgul ediyordu. Öyle ki, sonraları “Genç” adı verilen II. Osman, 1622 yılında linçle tahttan indirilip katledildi. Bu olay hanedan tarihinde bir ilkin başlangıcıydı. Dönemin tanıklarından yeniçeri solağı Hüseyin Tûğî, Yedikule zindanında henüz on sekiz yaşındayken öldürülen padişahın, saraydan zindana götürülene kadar başına neler geldiğini açık bir dille anlatır.⁴²

Hemen hemen otuz yıl sonra, II. Osman’ın akıbeti daha unutulmamışken, bu kez önce Sultan İbrahim, sonra annesi Kösem Valide Sultan sarayda kısıtırılıp boğduruldu. Bursa’ya gönderilen şeyhülislam Mesud Efendi ise bir akşam baskınında kılıçtan geçirildi.⁴³ Ayrıca 1644 ve 1655 yılları arasında beş sadrazam ve onlarla aynı kaderi paylaşan birçok üst düzey devlet görevlisi daha idam edildi. Zorla taht değiştirmeler, adam kayırmalar, hizipleşmeler, usulsüzlükler ve yöneticiler arasındaki dedikodular,

⁴¹ Yılmaz, “İstanbul’da Siyasal Olaylar Kronolojisi (1453-1826)”, s. 78.

⁴² Hüseyin Tuğî, *Musibetnâme: Tahlil-Metin ve İndeks*, haz. Şevki Nezihi Aykut, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010, s. 94-98.

⁴³ Mehmet İpşirli, “Mesud Efendi, Hocaşâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, 2004, s. 346.

dönemin en büyük sorunuuydu. Ölüm, bazen bir sokak baskınıyla veya celladın attığı kementle aniden, bazense kendini göstererek ağır ağır geliyordu. Sultan İbrahim'in son günleri bu açıdan çok çarpıcıdır; İbrahim, öldürülmeden bir süre önce hapsedildi. Hatta içinde tutulduğu odanın kapısı ve penceresi tuğlayla örüldü, üstüne de kurşun döküldü.⁴⁴ O an, hayatı boyunca ölüm korkusuyla yaşayan devrik sultanın çılgınlıkları saray halkını ikiye böldü. Fakat tuğlalar yıkılıp cellat Kara Ali'nin değnek zoruyla içeri sokulmasıyla yeni dönemin kadrosu bu işten zaferle sıyrıldı.

Uzak coğrafyalardaki gelişmeler, iktidarın merkezi İstanbul'u imparatorluktaki herhangi bir şehirden daha fazla etkiliyordu. Ege'de, Dalmaçya'da ve Çanakkale Boğazı'nda Venediklilerle, Avrupa'daysa Avusturyalılarla girişilen savaşlar sürüyordu. Girit seferi 1645 yılında başlayıp 1669'da Kandiye'nin alınmasına dek devam etti. Bitmek bilmeyen savaş yılları zaten açık veren devlet bütçesini fazlasıyla zorladı. Bunu fırsat bilen Erdel'deki ve Eflak'taki voyvodalarla, Anadolu'daki Abaza Hasan Paşa isyana kalkıştı ve bozulan düzenin yankıları çok geçmeden İstanbul'a ulaştı; 1648 yılında kimi yeni düzenlemelere karşı çıkan sipahiler, birkaç gün içinde yeniçerilerle burun buruna geldi. Ordu, tam anlamıyla ikiye bölündü. Çatışmalardan ötürü o yılın kasım ayının ilk günlerinde Atmeydanı cesetle doldu. Dönemin önde gelen eliti Kâtip Çelebi, Sultanahmet Camisi'nin kapısının tüfeklerle kurşunlandığını ve onlarca insanın *isyancı* denerek cenazesi dahi kılınmadan çırıl çıplak denize atıldığını söyler.⁴⁵

Üç yıl sonraki isyanda sokaktakiler bu kez esnaf loncalarıydı. Ocak ağalarının mal memurları üstünde baskı kurup piyasadaki madeni açıdan değerli akçeyi, ayarı bozuk *züyûf* akçeyle değiştirmesi büyük tepki topladı. Esnafın hedefindeki ağalar, gizli kapaklı hazineye fazladan kaynak yaratmayı ve ceplerini doldurmayı umuyordu. Hatta özellikle bu iş için Belgrad'dan, Bosna'dan ve Arnavutluk'tan içindeki gümüş miktarı düşürülmüş akçeler İstanbul'a getirildi. Ancak planları suya düştü. İstanbul, ilk kez bir esnaf hareketine sahne oldu. O yılın ramazan ayında yaklaşık on bin, bazı kaynaklara göreyse yirmi bin kişi, bütçe açığını kapatmak isteyen sadrazam Melek Ahmed

⁴⁴ Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları*, Alfa, İstanbul, 2015, s. 253.

⁴⁵ Kâtip Çelebi, *Fezleke [Osmanlı Tarihi (1000-1065 / 1591-1655)]*, C. 2, haz. Zeynep Aycibin, Çamlıca, İstanbul, 2016, s. 998.

Paşa'nın kapısına dayanıp eldeki paranın artık çok değersizleştiğini ve dükkân kiralarının dahi karşılanamadığını söyledi. Paşa şikayetleri pek önemsemedi.

Bunun üzerine iyice öfkelenen halk, Şeyhülislam Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'yi önüne katıp saraya yürümek istedi. Şeyhülislam bir an tereddüt etse de, kalabalığı yatıştırmak için başka çıkar yol yoktu; en önde atı üzerinde zoraki yol alan Abdülaziz Efendi ve onu saran öfkeli kalabalık saraya vardığında, İstanbul'daki dükkânların tamamı çoktan kepenkleri kapatmıştı. Sultan IV. Mehmed meseleyi çözmek için Melek Ahmed Paşa'yı sarayın bahçesine çağırmasına rağmen kendisi linç edilme korkusuyla gelemedi ve o gün, makamını Siyavuş Paşa'ya devretti. İsyan, esnaftan eskiden beri toplanan bazı vergilerin kaldırılmasıyla padişah tarafından sonlandırıldı.⁴⁶

İstanbul'da isyanlar bitmiyordu. Tersane Zindanı'ndaki mahkûmlar 1665 yılında firar edip ticari hayatın merkezi Galata'nın ve Kasımpaşa'nın mahallelerini yağmalarken onlarca sivili öldürdü. Asayiş tam yeniden kurulmuşken, şehir ertesi yıl bir kez daha karıştı. Bu kez ayaklanmanın sebebi her ne kadar maaşların aksaması ve akçenin istenen değerde ödenmemesi gibi gözüксе de, asıl mesele saraydaki ağaların iktidar üzerindeki baskısıydı. Ayrıca bu sırada paşalar da birbiriyle mücadele halindeydi ve tayin şekilleri memnuniyetsizlik yaratıyordu, bu da haliyle çekişmeleri kızıştırıyordu. Ayaklanma, sekiz yıl önce Atmeydanı'nda savaşıp sipahilerin ve yeniçerilerin bu kez aynı yerde kol kola girmesiyle başladı. Sarayın kapısına dayanan kalabalık *ulûfelerin* yetmediğinden, dahası, başlarındaki ağaların ve Enderun halkının tam ayardaki sikkeleri kendilerine ayırdığından şikayetçiydi. Sultan isyancılarla anlaşmaya çalışsa da, kalabalığın meydandan ayrılması mümkün olmadı.

O gün, isyancıların sultana sunduğu listeye idamı istenen onlarca kişinin adı yazıldı. Askerleri sakinleştiremeyeceğini anlayan sultan, en sonunda listenin başındakilerden seçip teker teker idamlara başladı. Bu sırada ölüm korkusuyla saraydan kaçıp saklananlar olsa da çok şanslı değillerdi. Sipahilerin ve yeniçerilerin genç sultana baskısı sonucu öldürülenlerin cesedi sırayla ahaliye teslim edildi ancak isyan hemen bitmedi. Cesetler Sultanahmet Meydanına kadar yol boyu gürültüyle sürüklendi. Buraya getirilen onlarca ölü, meydanın ortasındaki dev bir çınar ağacına

⁴⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi: II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar*, C. 3, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988, s. 250-252.

asılıp teşhir edildi. Her dalına bir cesedin asıldığı ağaç, sanki meyve vermiş gibi anıldı. Yankıları bir iki ay daha süren isyan, tarihte *Çınar Vakası* diye bilindi.⁴⁷

Dönemin son büyük ayaklanmasının ardındaysa tamamen dini karşıtlıklar vardı. Hareketin başındaki vaiz Kadızâde Mehmed, aynı günümüzün radikal selefleri gibi, dine sonradan girmiş hemen her şeyi *bidat* diyerek reddediyordu. Kendisi 14. yüzyılın başında ölmüş İbn Teymiyye'nin ve 16. yüzyılda yaşamış İmam Birgivî'nin görüşlerinden etkilenmişti. Kadızâde Mehmed, bir süredir devam eden siyasi, ekonomik ve sosyal problemleri fırsat bulduğu her an dinden uzaklaşmaya bağlıyordu. Çoğu zaman hedef aldığı kişilere, örneğin onunla münakaşaya giren mutasavvıf Abdülmecid Sivâsî'ye veya başka tarikat mensuplarına hakaret ediyor, karşısına çıkkanı kâfir görüyordu. Ayrıca rüşvet yiyenler de ona göre söz konusu problemlerin kaynağıydı, ki bu konuda biraz haklıydı. Hatipliğindeki ustalık ve etkileyici fikirleri sayesinde kısa zamanda sokaktan taraftar topladı, hatta devlet kademelerini ele geçirdi. Bu sırada yandaşları, hareketin yönetimine ortak oldu. Kadızâdeliler, şehirdeki tekkeleri basmaya, minareleri yıkmaya ve dervişleri öldürmeye kalkışınca, Köprülü Mehmed Paşa tarafından Kıbrıs'a sürüldü.⁴⁸

2.2 Doğal Afetler, Genişleyen Şehir ve Nüfus

Başkentteki kargaşayı bir dizi doğal afet izledi. Şehir 1642 yılından beri aralıklarla sallanıyordu. Bunlar bir hasara yol açmamışsa da, Avrupa basınında dahi yankı bulan Haziran 1648 tarihindeki depremde çöken çatılar ve yıkılan duvarlar altında onlarca insan hayatını kaybetti. Depremden yer yer surlar, su kemerleri ve ibadethaneler de zarar gördü. Ana su kemerlerindeki hasardan ötürü halk kısa süreli de olsa su kıtlığıyla boğuştu.⁴⁹ Üç yıl öncesinde Beyazıt'taki bir başçı dükkânında çıkan yangınsa, Kadırga limanına kadar ulaşmış, Ermeni ve Rum mahallelerini ortadan kaldırdı.⁵⁰ Ancak asıl büyük felaket, 1660 yazındaki o büyük yangındı.

⁴⁷ Yılmaz, "İstanbul'da Siyasal Olaylar Kronolojisi", s. 80-84.

⁴⁸ Ahmet Yaşar Ocak, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: 'Kadızâdeliler Hareketi'", *Türk Kültürü Araştırmaları*, C. 17-21/1-2, 1979-1983, s. 208-225.

⁴⁹ N. N. Ambraseys, C. F. Finkel, *The Seismicity of Turkey and Adjacent Areas: A Historical Review, 1500-1800*, Eren, İstanbul, 1995, s. 68.

⁵⁰ Na'imâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ (Ravzatü'l-Hüseyn fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfîkayn)*, C. 4, haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014, s. 1064.

24 Temmuz Cumartesi günü Odunkapısı civarında çıkan yangın, hayatı alt üst eden anormal düzeydeydi. Bilanço çok ağırdı. Dönemin kaynakları hasar konusunda farklı veriler sunsa da, ölen binlerce insan ve yanıp küle dönmüş yüzlerce yapı hakkında hepsi hemfikir. Suriçi'nin yaklaşık üçte ikisi küle döndü. Yangın o kadar yıkıcıydı ki, Eremya Çelebi'nin tanıklığına göre halkın psikolojisini tamamen bozdu, *maneviyatını kırdı*.⁵¹ Zaman zaman irili ufaklı yangınların görüldüğü o dönemde, bir yangın da Topkapı Sarayı'nın Harem bölümünü sardı. İstanbul yangınları, şehir için her zaman büyük bir tehdit oluştururdu. Ortaya çıkan enkazın yanı sıra, yanan mahallelerde hemen o gün hırsızlıklar görüldü. Ayrıca her büyük yangından sonra alınmaya çalışılan önlemler pek de fayda etmezdi. Bu yüzyıllardan herhangi bir ahşap binanın günümüze ulaşmamasının en önemli nedeni yangınlardı.

Afetler İstanbul'un dört bir yanını sarmışken, her kesimden insanın bir arada eğlenebildiği tek zaman, 1663 yılının aralık ayındaki şenlik haftasıydı.⁵² Uyvar Kalesi'nin fethi dolayısıyla düzenlenen ve yedi gün yedi gece süren şenlik için başkentin merkezindeki çarşılar, pazarlar, dükkânlar ve evler, yirmi yıl sonra ilk kez süslendi.⁵³ Şenlik, uzun zamandır şehirdeki isyanlar ve afetler nedeniyle sarsılan devlet otoritesini halka hatırlatmak için yöneticilerin eline geçen iyi bir fırsattı. Nitekim sultanlar, her dönemde kazanılan zaferlerden sonra şenlik düzenlerdi ve tüm bu şenlikler, aslında hem halka hem de devlet kadrolarına karşı iktidarın pekiştirilerek sunulmasını sağlardı. Şenliklerin diğer imparatorluklardaki gibi, Osmanlılar arasında da dinden siyasete, estetikten sembolizme dek yöneticileri ve toplumu birleştiren bir işlevi vardı.⁵⁴

İnşaatı yarım yüzyıldan fazla süren Yenice, Mısır Çarşısı gibi onu çevreleyen diğer irili ufaklı yapılarla, 1665'e gelindiğinde sonunda tamamlanabildi. Böylece İstanbul, seyyahların heyecanla anlattığı silüetine, Eminönü ise aşağı yukarı bugünkü görünümüne kavuştu. Fakat inşaatın bitimiyle beraber önceden beri Eminönü'nde

⁵¹ Kenan Yıldız, *1660 İstanbul Yangını ve Etkileri: Vakıflar, Toplum ve Ekonomi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2017, s. 36-37; Hrand D. Andreasyan, "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 27, 1973, s. 73.

⁵² Bu yıllarda Türkler ve Avusturyalılar bazı sınır savaşlarına girdi ve bu savaşların sonucunda Vasvár Antlaşması imzalandı. Osmanlıların ilk büyükelçilik alayının yolculuğu, antlaşmadaki bir madde üzerine gerçekleşti bkz. Berkin Aktan, "Kara Mehmed Paşa'nın Viyana Elçiliği (1665)", *Journal of Turkish Studies*, Vol. 51, 2019, s. 147-176.

⁵³ *İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil*, s. 963.

⁵⁴ Metin And, *Kırk Gün Kırk Gece: Osmanlı Düğünleri, Şenlikleri, Geçit Alayları*, Yapı Kredi, İstanbul, 2020, s. 21-31.

yaşayan Yahudiler başka semtlere yerleştirildi. Örneğin Hasköy’de nüfus 11 bine, sinagog sayısıysa 11’e yükseldi. Nüfusun yerleştirildiği Hasköy’ü, Balat, Kuzuncuk ve Ortaköy takip etti.⁵⁵ Şehrin mekansal büyümesi camilerle, evlerle ve hanlarla, sur içinde Beyazıt’tan Aksaray’a, sur dışındaysa Eyüp sırtlarına, Haliç içlerine ve boğazın batı yakasında kuzeye doğru gerçekleşti. Örneğin Boğaziçi köylerinden Beşiktaş, 16. yüzyılın ortalarından itibaren kentleşmeye başladı. Diğer bölgelerden farklı olarak, Beşiktaş’ın gelişmesinde hanedan ve kulları arasındaki siyasi bir rekabet söz konusuydu.⁵⁶ 17. yüzyıl İstanbul’u, artık irili ufaklı varoşlara sahipti. Tüm bu gelişmeye rağmen bağlık bahçelik boş alanlar çok fazlaydı.

O dönemki İstanbul, 300 bin kişiyi aşan nüfusuyla dünyanın en büyük şehirlerindendi.⁵⁷ Böyle bir yeri besleyip yönetmenin zorluğu, kaynaklardaki sayısız örnekle sabittir. Fernand Braudel, İstanbul için “kentsel dev” derken haklıydı.⁵⁸ Fakat bu dev, bütün imkanlarına karşın, bir o kadar da sorunlara ve zorluklara sahipti; örneğin her dönem görülen veba, 1647-1666 yılları arasında üç kez baş gösterdi ve toplamda on iki yıl sürdü.⁵⁹ Hastalıkların İstanbul’da sıkça görülmesi, şüphesiz uluslararası ticaretin en kalabalık merkezlerinden, bir liman şehri olmasıyla ilgiliydi. Bu arada İstanbul’da hayat, çevresindeki şehirlerden daha pahalı veya ucuz değildi.⁶⁰ Nitekim 16. yüzyılın ortalarından, 17. yüzyılın ortalarına dek, fiyatların sürekli arttığı bir enflasyon dönemi yaşandı.⁶¹

Genel hatlarıyla yirmi yıllık zaman diliminde görülen tüm bu siyasal ve toplumsal kırılmalar, daha birçok yönüyle birlikte sultanlar dahil yöneticileri canından ederken, halkı da bir o kadar huzursuzluğa ve zarara sürükledi. Birden patlak veren ve yüzlerce insanın karıştığı cinayetlerle sonuçlanan ayaklanmalar, şehirdeki herkes için tehditti. Öyle anlarda hayat tamamen durur, alışveriş yapılamazdı, sokaktaki tüm enerji şiddete aktarılırdı. Asayişin bozulmasıyla cinayet, gasp ve hırsızlık artıyordu. Ayrıca

⁵⁵ Doğan Kuban, *Istanbul an Urban History: Byzantion, Constantinopolis, Istanbul*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 357.

⁵⁶ Fikret Yılmaz, “Osmanlı Hanedanı, Kullar ve Korsanlar: Beşiktaş’ın Doğuşu ve İktidar Rekabeti (1534-1557)”, *Journal of Turkish Studies*, Vol. 52, 2019, s. 397-425.

⁵⁷ Halil İnalcık, “İstanbul”, *The Encyclopaedia of Islam*, Vol. 4, 1997, s. 244.

⁵⁸ II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, C. 1, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Doğu Batı, Ankara, 2021, s. 556

⁵⁹ Nükhet Varlık, “Osmanlılarda Veba Salgınları”, *Toplumsal Tarih*, S. 296, 2018, s. 34.

⁶⁰ Mübahat S. Kütükoğlu, “1624 Sikke Tashîhinin Ardından Hazırlanan Narh Defterleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 34, 1984, s. 182.

⁶¹ Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s. 110.

şehrin büyümesi ve nüfus artışı, suçların daha geniş yerlere yayılmasının da başlıca nedenlerindendi.

İstanbul'daki ayaklanmalar, köken, gelişme, biçim ve hedef açısından, sanayi devrimi öncesindeki Avrupa şehirlerinde görülen ayaklanmalarla ortak özelliklere sahipti.⁶² Fakat İstanbul'daki muhalif kitleler “şehir halkının sivil haklar kapsamındaki taleplerini değil, yetkilerinin genişlemesini ve iktidardan aldıkları gücün artmasını dile getirdiğinden”, aslında halkının sorunlarına çözüm bulmak hedeflemiyordu. Ortada iktidar ile muhalefet arasındaki siyasi bir çatışma söz konusuydu.⁶³ Dolayısıyla halkın iktidar karşısındaki konumu, ayaklanmalar ne kadar şiddetli geçerse geçsin değişmedi.

İşyanlar ve imparatorluk genelinde bir süredir önü alınamayan başka problemler, 1657 yılında Köprülü Mehmed Paşa'nın sadarete gelmesiyle son buldu. O güne kadar pek de tanınmayan bu yaşlı vezir, göreve gelirken IV. Mehmed'e ve annesi Turhan Valide Sultan'a bazı şartlar koşmuştu.⁶⁴ Köprülü hem zekası hem de temkinli adımlarıyla birkaç yıl içinde yerini sağlamlaştırdı, eskisine göre daha kolay yönetilebilecek makamını oğlu Fâzıl Ahmed Paşa'ya bıraktı. Ancak yüzyılın sonları itibarıyla sosyal, siyasal ve ekonomik bozulmalar, alınan yenilgilerle birleşince, sorunlar artık iyice çözülmez hale gelecekti. Tüm bunlar yalnız İstanbul ile sınırlı da değildi. Taşradaki sorunlar, imparatorluğun genel durumunu başkentten daha fazla etkiliyordu. Kâtip Çelebi, Koçi Bey ve başkaları, sultanı ve çevresindekileri bu sorunlar hakkında uyarmaktaydı.

O sırada kadı Abdurrahman, Mustafa Efendizâde Abdullah, Vişnezâde Şeyh İzzetî Mehmed ve Ahmed Efendiler, artık şehirde şiddetin azaldığı ve piyasanın durulduğu 1660'ların başında, nâipleriyle birlikte mağdurların gündelik şikayetlerini dinlemekle, ara bulmakla ve suçluları yakalatıp ceza vermekle meşguldü. Kuşaklar boyu yüksek kademelerde yer edinen imtiyazlı ulema aileleri vardı. İstanbul ve Bursa kadıları genellikle böyle ailelere mensuptu. Ahmed Efendi 1654 yılında ölen Şeyhülislâm Bahâî Mehmed Efendi'nin kardeşiydi. Babası Kazasker Abdülaziz

⁶² George Rudé'nin sunduğu altı maddelik tezi kastediyorum krş. *Paris and London in the Eighteenth Century: Studies in Popular Protest*, The Viking, New York, 1971, s. 17-34.

⁶³ Fikret Yılmaz, “Siyaset, İşyan ve İstanbul (1453-1808)”, *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi: Siyaset ve Yönetim - I*, C. 2, 2015, s. 124-125.

⁶⁴ Bu şartlar genel olarak memurların idaresiyle, tayiniyle ve yetkisiyle ilgili olmakla birlikte, kendisini sevmeyenlerin sözlerine önem verilmemesini de kapsıyordu bkz. Mücteba İlgürel, “Köprülü Mehmed Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 26, 2002, s. 258.

Efendi, dedesiye Hoca Sâdeddin'di. Anne tarafı Ebüssuûd'a dayanıyordu.⁶⁵ Filibe'de bir kadının oğlu olarak dünyaya gelen İzzetî Mehmed Efendi Şam'da, Mısır'da ve Bursa'da kadılık yapmış, iki kez Rumeli kazaskerliğine getirilmiş, dedesi ve babası şeyhülislâm, itibar gören şair bir kimseydi.⁶⁶ Ayrıca 1662 yılında şeyhüislamlığa getirilen Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin de yeğeniydi.

İstanbul'un bu dört kadısı, birkaç yıllık sürede sicillerine kaydettiği 3.400'den fazla meselenin çözücüsü, tasdikleyeni, saraydan gönderilen emirlerin esnafa ve halka ulaştırıcısıydı. Tuttukları ince ve uzun mahkeme defterlerinde, şehrin her köşesinden yüzlerce insanın, olayın, birçoğu bugüne ulaşmayan onlarca mahallenin, vakfın ve mimari eserin adı geçmektedir. İstanbul'un kadıları, halkın bitmek bilmeyen sorunlarıyla uğraşırken, geride şehrin toplumsal tarihine ve insan ilişkilerine ışık tutacak üç büyük mahkeme defteri dolusu malzeme bıraktıklarından habersizdi.

⁶⁵ Mehmet İpşirli, Mustafa İsmet Uzun, "Bahâî Mehmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, 1991, s. 463.

⁶⁶ A. Azmi Bilgin, "İzzetî Mehmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 23, 2001, s. 564-565.

Bölüm 3: İstanbul'un Suç Mekanizması

3.1 Suriçi'nin Mahallelerinde ve Mekanlarında Suçların Görünümü

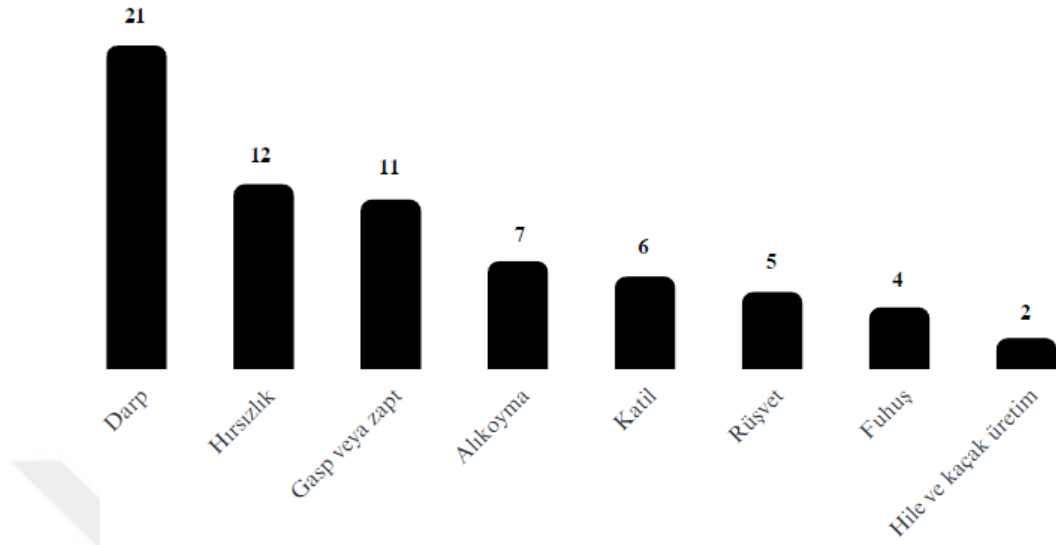
Sayırsız örnek, suçların İstanbul'un büyük bölümündeki yaygınlığına işaret eder. Bazı mahalleler, bölgeler ve oralardaki mekanlar, yüksek suç oranlarına ev sahipliği yapardı. Söz konusu durum o yerlerin özellikleriyle -örneğin ticaret alanı olması gibi- ve sakinlerinin profilleriyle açıklanabilir. Tezin bu bölümünden itibaren sunulacaklar, yetki alanı Suriçi ile sınırlı İstanbul mahkemesinde 1661 Ekim ayından 1664 Temmuz ayına kadar tutulmuş seri haldeki üç kadı siciline dayanıyor.⁶⁷ İstanbul'da suçun işlenmediği yer ve zaman yoktu demek aşırı bir yorum olmayacaktır. Ayrıca işlenen her suçun mahkemeye yansımadığını da biliyoruz. Dolayısıyla İstanbul'da işlenen suçlar, imparatorluğun herhangi bir yerinde olduğu üzere, her zaman görülenden daha fazlaydı. Özellikle basit suçlarda kayıtlara yansımayan örnekler çoktu. Kişinin baskı ve tehditle korkutulması, mahkemeye uğraşmak istememesi, şikayetini ispatlayamaması veya mahkemeye ödemesi gereken işlem ücretinin gözüne yüksek gelmesi, işlenen suçların resmiyete dökülmemesinin önündeki temel etkenlerdi.

Dönemin kadı sicillerindeki 3426 işlemin 128'i, yaklaşık %2,7'lik oranla işlenen suçları, suçlular ile mağdurların anlaşmalarını ve kanıtlanamayan suç iddialarını kapsıyor. Geriye kalan kayıtlarsa %97,3'lük orana sahip ve kadıların yaptığı günlük işlemlere ait. Birkaç suç olayıyla ilgili iki ayrı işlem yapıldığı görülüyor, aslında bunları tek bir dava kabul etmek doğru olur. Bazı kayıtlardaysa hırsızlık ve cinayet gibi birden fazla suçun aynı anda işlendiği anlaşılıyor.

İlgili kadı sicillerinde, Eyüp'le, Üsküdar'la ve ayrıca Rumeli'yle ve Anadolu'yla ilgili suç kayıtları da yer alıyor. Fakat tezin kapsamı İstanbul, yani Suriçi olduğundan, çalışma boyunca kullanılan suç kaydı 68 taneyle sınırlandırıldı. Mahkemede ispatlanamayan suç iddialarıyla beraber bu sayı 90'a çıkarılabilmekte. İstanbul'da

⁶⁷ *İstanbul Kadı Sicilleri 51: İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (H. 1072-1073 / M. 1661-1663)*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İBB Kültür A.Ş., İstanbul, 2019; Ozan Kahya, *11 Numaralı İstanbul Mahkemesi Defteri (H. 1073)*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011; *İstanbul Kadı Sicilleri: İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil (H. 1073-1074 / M. 1663-1664)*, ed. Coşkun Yılmaz, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2010.

suçun toplumsal tarihini incelerken, daha fazla ayrıntıya ulaşabilmek için şikayetçilerin iddalarından öteye gidemeyen bu kayıtları da tezime dahil ettim.

Şekil 1. İstanbul Mahkemesi'ne Yansıyan Suçlar

Suç davalarında olay yeri, hatta diğer başka ayrıntılar, giriş bölümünde gösterildiği üzere her zaman yazıya geçirilmezdi. Yine de tarafların oturduğu mahalleler, bir nevi kimlik tespiti için belirtildiğinden, yanıltıcı olmakla birlikte, suçların o mahallelerin yakınında işlendiği düşünülebilir. Suç kayıtları, coğrafi olarak neredeyse şehrin %30'una denk gelebilecek 80 kadar noktaya işaret ediyor.⁶⁸ Dolayısıyla İstanbul'unun suç merkezlerinden bahsetmek mümkündür ve bölüm sonundaki haritadan izlenebilir.⁶⁹ Sunulacak yeni veriler, şimdilik konuya giriş niyetindeki bu haritayı ileride geliştirilebilir.

Şehirdeki nüfus 300 bin kişiyi aşmasına rağmen, nüfusun yoğunluğu azdı.⁷⁰ Marmara sahillerinde yerleşim seyrek, Yedikule civarıysa neredeyse tamamen boş

⁶⁸ Suriçi, 17. yüzyılın başında 13 nâhiyeden ve 226 mahalleden oluşuyordu. Çıkardığım oran buna göredir, bkz. *İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri: 1009 (1600) Târihli*, haz. Mehmet Canatar, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 2004, s. xii.

⁶⁹ Olay yeri bilinmiyorsa, tarafların yaşadığı mahalleleri haritaya eklemekten çekinmedim. Kayıtları GISLayer (gislayer.com) üzerinden haritaya işaretlerken, dönemin mahallelerinin yaklaşık konumlarını saptayabilmek için kullandığım kadı sicillerinden ve özellikle şu iki kaynaktan faydalandım: Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu*, Vakıflar Umum Müdürlüğü, Ankara, 1958; Kültür Envanteri (kulturenvanteri.com).

⁷⁰ Mahallelerde en fazla 10-15 avârız hanesi bulunuyordu, ki bunlar da az sayıdaki mahallelerden bkz. Münir Aktepe, "XVII. Asra Ait İstanbul Kazası Avarız Defteri", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, S. 3, 1957, s. 116-124; şehrin yaklaşık nüfusu için bkz. İnalcık, "İstanbul", s. 244.

alanlardan ibaretti. Fatih, Saraçhane ve Haliç eskiden beri sıkıştıktı.⁷¹ Merkezdeki mahallelerden şehrin varoşlarına, bağlık bahçelik yerlerine doğru bir hat çizildiğinde, işlenen suçlar giderek azalırdı. Yüksek güvenlik ve gözetim altındaki Topkapı Sarayı'nın çevresiyse, kesin olarak en az suç işlenen bölgeydi. Hatta kimi uzun zaman aralıklarında bile en ufak bir suça rastlanmıyordu. Aşağıdaki liste, suçun yoğun görüldüğü noktaları, yani şehrin suç merkezlerini gösteriyor:

- **Balat ve Fener bölgesi:** Elvanzâde, Abdi Subaşı, Çukurbostan, Tercüman Yunus, Molla Aşkî, Çerâğî Hamza, Câfer Subaşı, Debbâğ Yunus, Kadıçeşme.
- **Edirnekapi ve Topkapı bölgesi:** Sultan Hamamı, Kefeli, Yatağan Çeşme, Ali Paşa-yı Atîk, Derviş Ali, Hadicesultân, Fâtıma Sultan.
- **Eminönü:** Mercan Çarşısı, Yemiş İskeleyi, Odunkapısı, Balkapanı, Demirtaş, Yavuzer.
- **Yedikule, Samatya, Yenikapı hattı:** Eminnureddin, Hacce Kadın, Davud Paşa, Çoban Çavuş, İbrâhim Paşa, Hoca Hayreddin.

Kalabalık mahalleler, meydanlar, sur dipleri ve sosyal etkişelinin yüksek görüldüğü çarşı, gazar, gümrük, iskele gibi ticari alanlar, belirgin şekilde suç merkeziydi. Gün içinde gelen gidenlerin artırdığı nüfus, bu bölgelerin suç merkezine dönüşmesinde mutemelen etkiliydi fakat suç oranlarını tek başına nüfus yoğunluğuyla açıklamaya kalkmak yanlıştır. Aslında suçların belli yerlerde daha çok görülmesi, oralarda bulunan kimselerin karakterleriyle doğrudan ilgilidir. Örneğin hanlarda, bekâr odalarında ve kayıkhanelerde yaşayanlar, aralarında toplum tarafından kenarda görülenler, çevreden gelen etkiler ya da hayat şartları nedeniyle kolayca, üstelik çoğu zaman hiç çekinmeden suç işliyordu. Bir araştırma, daha geç dönemde İstanbul'da yaşayan bekârların %70'ninin bu mekanlarda konakladığını gösterir.⁷²

Aile ve mahalle hayatından uzak, düşük ücretlere çalışan alt tabakadan bekâr genç erkeklerin hergün bir arada yaşadığı, hatta aralarında tekinsiz kimselerin barındığı nispeten bu özgür ortamlar, doğal olarak potansiyel suçluları da içinde barındırırdı. Nitekim fuhuş, iskele ve kayıkhane bitişiğindeki bekâr odalarında tüm engellemelere rağmen yaygındı. Hatta fahişeler odalarda yaşayan levendlerin

⁷¹ Ayverdi, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri*, s. 56.

⁷² Işıl Çokuğraş, *Bekâr Odaları ve Meyhaneler: Osmanlı İstanbulu'nda Marjinalite ve Mekân (1789-1839)*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2016, s. 79.

kıyafetlerini giyip gizlenmeye çalışırdı.⁷³ Sarhoşlar, kaçaklar ve kavga edenler de buradan eksik olmazdı. Kavgalar ciddi yaralanmalarla sonuçlanırdı. Bugün bile her şehirde suçun yoğun görüldüğü ama nüfusunun düşük olduğu bölgeler mevcuttur.

Kamusal alanlar kadar, özel mülkler ve dükkânlar da sıklıkla suç işlenen yerlerdi. Mahkemeye yansıyan 90 olaydan, 14'ü *menzil* denen özel mülklerde, 11'i sokaklarda, 7'si dükkânlarda, 8'i bağlarda, bahçelerde veya boş arazilerde, 5'i bekâr odalarında, 4'üyse bekâr odalarının yakınındaki iskelelerde meydana geldi. Cami önlerinde dahi sarhoşlar birbirini bıçaklardı.⁷⁴ Suçlular bazen olay yerinden kaçıp başka bir yerde saklanmaya çalıştığından, asayiş görevlileri tarafından şehir içinde bir takip süreci başlardı. Teknolojik aygıtlarının olmadığı erken modern dönemde, suçluların yakalanma oranı şaşırtıcı derecede yüksekti. Bu başarının ardında Osmanlı mahallelerinin içe dönük yapısı ve eskiden beri gelen toplumsal ilişkiler rol oynardı.

Osmanlı toplumunda gerçekten de mahremiyete özen gösterilirdi ama insanlar birbirini gözetlemeden de duramazdı, kamusal alan, özel alanı yutardı.⁷⁵ Aile üyeleri, akrabalar, komşular ve olası hasımlar genelde ilk şüphelilerdi. Çevreye verilen en ufak bir rahatsızlıkta, mahalleli topluca mahkemeye varıp şikayetini dile getirirdi. Suçlu görülen kişi yaptığı işe göre ya *tenbîh* edilir ya da mahalleden ihraç edilirdi. Sarhoşlar, kavgacılar veya evine *nâmahrem* kişileri alanlar bu türdendi. Mahallece sakıncalı görülen tipler, genellikle *kendi hâlinde olmamakla* bilinirdi.⁷⁶ Doğrudan saraya edilen şikayetlere de rastlanırdı. Örneğin çok daha önceleri, surların hemen dışında kalan Koca Nişancı Bey mahallesindeki evleri içki üretim merkezlerine çevirip kebablı alem yapanlar, kadıya verilen bir emirle yakalanıp küreğe mahkum edildi.⁷⁷

Evlerde işlenen suçlar, diğer mekanlarda işlenen suçlara göre daha fazlaydı.⁷⁸ Evlerde insanların savunmasız kalması, uyku hali, şahitlerin bulunmaması, değerli

⁷³ Onur Gezer, “Çizginin Dışındakiler: Osmanlı İstanbul’unun Aykırı Bekârları ve Bekâr Girer “Melek Girmez” Odaları”, *Osmanlı İstanbulu II*, ed. Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Safa Gürkan, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul, 2014, s. 532.

⁷⁴ *11 Numaralı İstanbul Mahkemesi Defteri*, s. 151, 310.

⁷⁵ Fikret Yılmaz, “XVI. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Mahremiyetin Sınırlarına Dair”, *Toplum ve Bilim*, S. 83, 2000, s. 99

⁷⁶ *İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil*, s. 163.

⁷⁷ Ahmet Refik, *Hicrî On Birinci Asırda İstanbul Hayatı (1000-1100)*, Türk Tarih Encümeni, İstanbul, 1931, s. 18.

⁷⁸ Bu noktada Üsküdar’ı konu edinen iki çalışmayla aynı sonuca ulaşıyorum, bkz. Avner Wishnitzer, *As Night Falls: Eighteenth-Century Ottoman Cities after Dark*, Cambridge University, Cambridge, 2021, s. 20; Işık Tamdoğan, “Atı Alan Üsküdar’ı Geçti ya da 18. Yüzyılda Üsküdar’da Şiddet ve

eşyaların ve paraların saklanması, evlerin neden suç mahalli olarak ilk sırada çıktığını açıklayabilir. Fakat bir eve girmek her zaman çok kolay değildi, önceden hazırlık ve gözlem gerektirirdi. Çünkü seçilen evde yaşayanların kimlikleri, kaç kişi oldukları, evin fiziki durumu, konumu veya çevresi suçluyu engelleyebileceği gibi, tam tersine suçluyu cezbedebilirdi. Ayrıca evin düzenini bilmek, suçluya büyük avantaj sağlardı. Nitekim ileriki bölümlerde detaylıca değineceğim Çerâğî Hamza mahallesinde hırsızlık için işlenen bir cinayet vakası, suçluların, mülk sahibinin taşraya gitmesini beklediklerini ve günün en uygun vaktini özel olarak seçtiklerini gösteriyor.⁷⁹ Anlaşılan özel mülkler daha çok hırsızların hedefindeydi.

Mahalleler bir iki dar sokaktan ibaretti. Herkesin evi bahçeli değildi, çoğu aile bir iki göz odada yaşıyordu ama bahçesi, bağı ve hayvanı olanlar da vardı. Bahçelik, çayırılık alanlar yine serbestçe suç işlenen yerlerdi. Kimin öldürdüğü belli olmayan cesetlerle genellikle böyle ıssız yerlerde karşılaşılması şaşırtıcı değildir. Kavgayla sonuçlanan arazi, su kuyusu, ahır, yol veya hayvan gaspları da sık görülürdü. Bu türden dikkat çekici bir olay 1663 yılının ağustos ayında yaşandı. Defterdar kaymakamı Mehmed Paşa, muhtemelen kendini savunmaktan aciz olduğunu düşünerek, Çakır Ağa mahallesinden İsmihan isimli bekâr bir kadının 6 çift mandasını gasp etti. Fakat işler beklediği gibi gitmedi. İsmihan, çevresindekilerden destek alarak mahkemeye başvurdu. Şahitleri oturduğu mahallenin imamı ve müezziniydi. Mahkeme İsmihan'ın lehine sonuçlandı.⁸⁰

Kıyı kesimler surların dışında kaldığından, eğer çevrede bir yerleşim yeri bulunmuyorsa gündüz saatlerinde bile sakin yerlerdi. İskelelerin çevresiyse tam tersine hep canlıydı. Üsküdar'a ama daha çok Eminönü'ne ve Galata'ya hemen her gün yeni mallar indirilir, irili ufaklı teknelerle insanlar karşı kıyılara geçerdi. Yabancıları veya levendleri taşıyan büyük gemiler de yanaşırdı. Ambarlar, kapanlar ve yukarıda değinilen bekâr odaları, iskelelere yakındı. Tüccarlar, işçiler, köleler, balıkçılar ve gümrük görevlileri buralardan ayrılmazdı.

Hareketlilik ilişkisi", *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza: 18.-20. Yüzyıllar*, der. Noémi Lévy, Alexandre Toumarkine, Tarih Vakfı, İstanbul, 2007, s. 83.

⁷⁹ *İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil*, s. 255-256.

⁸⁰ *İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil*, s. 504.

Çarşılar, pazarlar, dükkânlar ve küçük atölyeler de uzakta değildi. Osmanlı esnaf düzeni, aynı kolda çalışanların birarada bulunmasını zorunlu kılardı. Tüm sıkı denetimlere rağmen usulsüzlükler kaçınılmazdı. Yine de bu tür alanlardaki hareketlilik mahallelere göre daha serbestti. Bu durumu suç kayıtları üzerinden izlemek mümkün. Nitekim Ramazan bayramına denk gelen 22 Mayıs 1663 gecesi bir grup köle, kayıkla Anadolu Hisarı'na geçip Ahmed Ağa'nın evini soymuş, oradan yakalandıkları Eyüp'e kadar tekrar kürek çekerek kaçabilmişti.⁸¹

Ticari alanlardaki suçlar yine hırsızlıklardan, alacak verecek kavgalarından, veya ticari usulsüzlüklerden kaynaklanırdı. Anlaşmazlıklar çoktu. Esnaftan birbirinin meslektaşları aleyhinde işe kalkışması sonucu, esnafın diğer üyelerinin soluğu loncada ve mahkemede alması sıradan bir durumdu. Kolay kazanç, hile ve rekabet, özellikle sosyo ekonomik düzenin bozulduğu zamanlarda esnaftan kimseleri suça iterdi. Bunu önlemek amacıyla çavuşlar, 1650'lerden itibaren yiğitbaşılar, esnafı denetlemekle ve gerektiğinde cezalandırmakla görevliydi.⁸² Dükkânlarda ve depolarda, dördüncü bölümde görüleceği üzere bir malı eksik tartma, hırsızlık, kaçakçılık gibi suçlar söz konusuydu. Ancak toplumun her kesiminden insanların ticari alanlardaki günlük rutin ilişkisi, doğal olarak çatışmaları ve diğer suçları da ortaya çıkarırdı.⁸³

⁸¹ *İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil*, s. 464.

⁸² Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı İstanbul'unda Esnaf ve Ticaret*, Kitabevi, İstanbul, 2018, s. 78.

⁸³ *İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil*, s. 244.

Şekil 2. İstanbul'da ve Çevresinde Suçların Yoğun Görüldüğü Bölgeler

3.2 Surların Dışındaki Kırsal Bölgelerde Suç Hayatı

Bu bölümde İstanbul'un kırsal bölgelerinde işlenen suçlara kısaca değinmek faydalı olacaktır. Surların dışı büyük arazilerle, tarım ve hayvancılık yapılan köylerle kaplıydı. Eyüp kırsalının büyük bölümü padişahlara aitti. Buralarda üretilen kereste, tahıl, et ve süt, doğrudan saraya gönderilirdi. Hanedandan ve bürokrasiden kimseler, bölgenin önemi nedeniyle buralarda mimari yapılar inşa ettirirdi.⁸⁴ Nüfus ve denetim şehre göre seyrekti, insanlar daha serbestti. Örneğin Galata'ya ait kadı sicilleri, geceleri başlayan sokağa çıkma yaşağının pek de umursamadığını ve dışarı çıkanların özellikle Karaköy çarşısı gibi ticari alanlarda yakalandıklarını gösterir.⁸⁵ Yerleşim merkezlerinden uzaklaşmak, aynı zamanda suçluların kendini gizleyebilmesini veya daha serbest hareket edebilmesini mümkün kılırdı. Örneğin halk tarafından rağbet gören bahçelik Çamlıca'daki oturma yerlerine, buraya padişahın gelip gitmesine rağmen Kadızâdeliler tarafından zarar verilmişti.⁸⁶ İstanbul'un 18. yüzyıla ait ahkam defterleri üzerinde yapılan bir araştırma, surların dışındaki kazâlarda yöneticilerin veya yöneticilerin desteğini alan zorbaların varlığına dikkat çeker.⁸⁷ Bunu doğrulayan örnekler, kırsal bölgelerdeki özel mülklere ve şahıslara karşı yapılan saldırılardı.

Örneğin Haslar Subaşı Mehmed Beşe ile adamı Derviş Beşe'nin, Silivri'deki ve Topkapı'nın dışındaki Sultan Bâyezid vakfının buğday tarlalarını işleyenlerden vergi adı altında para topladığı mahkemeye bildirilmişti.⁸⁸ Aynı vakfa ait Terkos nâhiyesinin Ağaçlı köyündeki koru arazisiyse, Mustafa Çelebi ve dört adamı tarafından kereste temin edilecek yer belenmişti. Koruyu tasarruf eden Osman Ağa, Mustafa Çelebi ve silahlı adamları tarafından "işte koca domuz korunu kesmeye gideriz eğer gelersen seni dahi katl ederiz" türünden baskılarla korkutulmaya çalışılmıştı.⁸⁹ Kırsaldaki insanlar kolayca tehdit ediliyordu. Halil İncalcık, 17. yüzyıl itibarıyla buralardaki toprakların, artık daha fazla zenginleşen çavuşun veya

⁸⁴ Tülay Artan, "Eyüp", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 12, 1995, s. 2-6.

⁸⁵ Kerim İlker Bulunur, *Osmanlı Galatası (1453-1600)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2014, s. 213.

⁸⁶ Ramazan Aktemur, *Anonim Osmanlı Vekayinâmesi (H.1058-1106 / M.1648-1694) (Metin ve Değerlendirme)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 59.

⁸⁷ Neşe Erim, "18. Yüzyılda İstanbul ve Çevresinin Suç Haritası", *XV. Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. 4/2, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010, s. 1329.

⁸⁸ *İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil*, s. 464.

⁸⁹ *İstanbul Kadı Sicilleri: Eyüp Mahkemesi (Havâss-ı Refîa) 74 Numaralı Sicil (H. 1072-1073 / M. 1661-1662)*, ed. Coşkun Yılmaz, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2011, s. 239.

yeniçerinin eline geçtiğini söyler.⁹⁰ İnalçık'ın haklı olduğu anlaşılıyor, mülklerin bir kısmı belli ki zorbalıkla el değiştiriyordu.

Devlet görevlilerinin işlediği suçlar bazen saraya kadar şikayet edilirdi. Bu örnekler mühimme defterlerinde de yer alır. Örneğin Üsküdar kadısına gönderilen bir hükme göre; Şile, Taşköprü ve Gökböre tarafındaki korularda yaşayan çingeneleri teftişe giden bir çavuş, *kefil nâme* adı altında 145 akçelik olmayan bir vergiyi toplamıştı.⁹¹ Aynı kaynağa göre, o dönem Üsküdar kadılığına bağlı, günümüzdeyse Kocaeli sınırlarında kalan Taşköprü'de, yeniçeriler tarafından Fâtıma isimli bir kadının ekinleri kılıç zoruyla sökülüş, kendisi ayrıca darp edilmişti.⁹² Yine Üsküdar'daki Hamza Fakîh mahallesinde oturan Receb, annesinin mahkemede ifade ettiğine göre, kayıkta iş yaparken başına aldığı ağır darbeler sonucu hayatını kaybetmişti.⁹³

Bir kişinin gözlerden uzak yerlerde ağır suçlara uğraması daha olasıydı. Örneğin Eyüp'te çalıştığı çiftlikte yaşayan Balaban isimli çoban, öldürüldüğünün ertesi günü farkedilmişti.⁹⁴ Suriçi'nde benzerine daha az rastlanan şiddet dozu yüksek suçların, şehrin dışındaki kırsal bölgelerde belirgin şekilde ortaya çıkması, suçun görünümünün, İstanbul'un köyleriyle arasındaki farklarındandı. Eyüp mahkemesine yansıyan başka kayıtlar, bu durumu daha anlaşılır kılacaktır; muhtemelen yeniçeri olan Mahmud Beşe isimli ehl-i örften biri, arkadaşıyla beraber Mehmed Efendi çayırında feryad figan içindeki bir kadına tecâvüze (*fî 'l-i şenî*) yeltenirken, onları engellemek isteyen Halil'i taşla ve değneklerle dövmüştü.⁹⁵ Son olarak, Galata'nın Tatavla mahallesinde yaşayan Kondu isimli gayrimüslim, bir gece yarısı *haydud eşkıyâsı* tarafından katledilmişti.⁹⁶

⁹⁰ *İstanbul Tarihi Araştırmaları: Fetih'ten Sonra İstanbul'un Yeniden İnşası, Bilâd-i Selâse: Galata, Eyüp, Üsküdar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 437.

⁹¹ Ercan Alan, *95 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil, Transkripsiyon ve Özet)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2008, s. 7.

⁹² Alan, *95 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 197.

⁹³ *İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil*, s. 137.

⁹⁴ *Eyüp Mahkemesi (Havâss-ı Refîa) 74 Numaralı Sicil*, s. 277.

⁹⁵ *Eyüp Mahkemesi (Havâss-ı Refîa) 74 Numaralı Sicil*, s. 133.

⁹⁶ *İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil*, s. 503.

3.3 Suçluların Kolladığı Anlar, Çaldığı Eşyalar ve Suç Aletleri

Suçların işlendiği anlar, olay yerlerinden ve aletlerinden daha az kayda geçirilmişti. Yine de anlaşılan, suçluların günün belli vakitlerini suç işlemek için uygun gördüğüdür. Hırsızlar malını çalacakları kişinin meşgul olduğu anları kollardı. Kurbanın gece uyuması, şehir dışına çıkması veya cumaya gitmesi böyle anlardandı.⁹⁷ Bazı örnekler göre sabahın erken saatleri veya yatsıdan sonraki gece karanlığı, kaçmanın daha kolay oluşu nedeniyle özel olarak tercih edilirdi.⁹⁸ Nitekim Çerâğî Hamza mahallesinde bir “kuşluk vakti” altın, para ve eşya çalmak için Ahmed Efendi’nin evine giren Yusuf ve arkadaşı, bekçi Ömer’i uykusunda bıçakla öldürdü.⁹⁹ Molla Gürânî’de oturan Abdi Efendi’nin 70 bin akçesi, yine bir gece vakti ama bu sefer herkesin dikkati mahalledeki yangındayken, eve gizlice giren baba oğul tarafından çalındı.¹⁰⁰ Hırsızların yangınların yol açtığı kargaşa anlarını fırsat bilmesi nedeniyle, 1662 Eylül’ünde *yanmış ve yanmamış mahallelere* gece bekçileri atandı.¹⁰¹ Son olarak, öğle vakitlerinde de (*kable’z-zuhr*) bıçakla ev basanlarla karşılaşmak mümkündü.¹⁰²

İlkbaharın gelişiyle suçların arttığı tahmin edilebilir çünkü insanlar daha sık dışarı çıkar, kamusal alanlarda daha sık karşılaşırdı. Sıcak havalar potansiyel olarak suça gebeydi.¹⁰³ Suç ve mevsim ilişkisini, yaşamın daha zor geçtiği kırsal bölgelerde takip etmek belki daha kolaydır. Ekin ve hasat zamanının gelmesiyle insanlar tüm günü tarlada geçirirdi. Ayrıca Anadolu’nun bazı yerlerinde panayırlar ve pazarlar kurulurdu. Dolayısıyla insanlar birbiriyle daha çok karşılaşırdı. Bazen uygun yerlerde toplaşılır, eğlence meclisleri düzenlenirdi. Başka örneklerin gösterdiği üzere, böyle anlarda suç işleme ihtimali sarhoşluğun da etkisiyle yüksekti.¹⁰⁴ İstanbul’a ait incelenen suç kayıtları, karlı havalardan bahsetmiyor. Aksine insanların alışverişe çıktığı, sahile

⁹⁷ 11 Numaralı İstanbul Mahkemesi Defteri, s. 106.

⁹⁸ Osmanlı toplumunda suç ve gece ilişkisi hakkında bkz. Wishnitzer, *As Night Falls*, II. bölüm “Order Invisible”, s. 46-80.

⁹⁹ İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil, s. 256.

¹⁰⁰ 11 Numaralı İstanbul Mahkemesi Defteri, s. 585;

¹⁰¹ 11 Numaralı İstanbul Mahkemesi Defteri, s. 914; emir ertesi yıl tekrar verilmiş, bu sefer bacaların temizlenmesi ve suçlulara dikkat edilmesi tenbihlenmişti bkz. 12 Numaralı Sicil, s. 963-964.

¹⁰² İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil, s. 634.

¹⁰³ Suç ve mevsim ilişkisi 19. yüzyıldan beri araştırmacıların ilgisini çekiyor. Genel kanı, psikolojik ve çoğunlukla da sosyolojik etkileri nedeniyle sıcak havaların suçları artırdığı yönündedir bkz. Jonathan Corcoran, Renee Zahnow, “Weather and Crime: A Systematic Review of the Empirical Literature”, *Crime Science*, Vol. 11, 2022, s. 1-13.

¹⁰⁴ Fikret Yılmaz, “Boş Vaktiniz Var Mı? Veya 16. Yüzyılda Anadolu’da Şarap, Eğlence ve Suç”, *Tarih ve Toplum: Yeni Yaklaşımlar*, S. 1, 2005, s. 19.

indiği, hatta çayırda gezdiği anlarda yaşanan suç olayları dikkat çekiyor. Bu ifade, hiç şüphesiz en sert geçen kış günlerinde suç işlenmediği anlamına da gelmiyor.

Suç kayıtları, toplumların maddi kültürü ve hırsızların yakalanma pahasına arzu duyduğu nesneler hakkında ipuçları verir. Bu ipuçları en kolay çalınan eşyalar üzerinden takip edilebilir. Dönemin İstanbul’unda hırsızların gözüne kestirdiği nesneler çok çeşitliydi fakat yine de özel mülklerde eşya sayısı azdı. Bu nedenle insanlar, komşusunun elinde gördüğü çalınan eşyasını hemen tanıyabilirdi. Askerler ve tüccarlar, halkın genelinden daha fazla eşyaya sahipti ve bunlar kıymetli, süslü eşyalardı. Askerlerin silahları ve koşum takımları da hırsızların hedefindeydi. Kadınlar genellikle ziynet eşyasına ve elbiseye sahipti. Şimdilik, çalınan altınların ve paraların, saklaması ve elden çıkarması kolay olduğundan, hırsızlar tarafından diğer ev eşyalarına göre daha çok tercih edildiği söylenebilir. Altınlar, paralar ve mücevherler, evlerdeki kitli sepetlerde, dolaplarda veya keselerde saklanırdı. Aşağıdaki kısa liste, kayıtlara yansıyan bazı çalınmış eşyaları gösteriyor:

- **Ev eşyaları:** Ayna, bardak, buhurdân, gülâbdân, ibrik, leğen, penbe iplik, sahtiyân.
- **Giyim kuşam eşyaları:** Acem serâseri kaftan, al atlas kaftan, dîbâ zıbın, ferâce, kadife serpûş, kemer, mor çuka kaplı samur kafa kürk, münakkaş makrama, paşa tülbent, sarık, sünbülî sof ferâce.
- **Süs eşyaları ve paralar:** Akçe, altın, altın hâtem, cevâhirli düğme, esedî guruş, guruş, gümüş saç bağı, hurda akçe, riyâlî guruş, şerîfi altın, zeytûnî sade.
- **Koşum takımları ve silahlar:** Gaddâre, mücevher, raht, sîm bıçak, sîm Çerkesî raht, sîm gaddâre, sîm kılıç, sîm kılıflı bıçak, sîm reşme, tüfenk.

Saldırı anlarında *semer demiri, bıçak, bıçkı, demir bel, kılıç, hançer* veya *macar bıçağı* gibi kesici aletlerin yanı sıra, *taş, toprak ibrik* veya *toyaka* denen büyük sopalar kullanılıyordu. En ufak bir kesici alet, hem her işi görmeye yeterdi hem de saklaması kolaydı. Herhalde bu nedenle saldırı sırasında tüfek ateşlendiği kayıtlara yansımamıştır fakat şehrin kırsal bölgelerinde tehdit amaçlı kullanıldığı mevcuttur. Ayrıca belirtmek isterim ki, silah taşımak, aynı ata binmek gibi asker olmayan kişilere yasaktı. Tüm bunlara karşın, ateşli silahların özellikle askerler ve halktan kişiler tarafından şehirdeki isyanlarda bol bol kullanıldığını yazılan tarihlerden

öğrenmekteyiz. Nitekim bu dönemde ateşli silah teknolojisinin yaygınlaşması, araştırmacılara tüfek fiyatlarının düşmüş olabileceğini düşündürmektedir.¹⁰⁵

Son olarak, bazı kavgalarda *tabanca* ile yaralamalar görülse de; örneğin, Tercüman Yunus mahallesinden Fâtıma, belli ki önceden beri kendisiyle husumeti bulunan Şerife Ayşe tarafından, “yumruk ve tabanca” ile sokağın ortasında darp edilmişti.¹⁰⁶ Bu kayıta geçen “tabanca”, ateşli silah olmayıp, *el tabanından* doğmuş “tokat, şamar” anlamındadır.¹⁰⁷ Zaten sözcüğün *yumruk* ile birlikte kullanılması bunun işaretidir. Benzer şekilde bazı yaralamalar ve cinayetler, herhangi bir aletin kullanılmadığı fiziksel darplar sonucu gerçekleşmişti.

¹⁰⁵ Özgür Kolçak, *XVII. Yüzyıl Askerî Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı-Avusturya Savaşları*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 327.

¹⁰⁶ *İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil*, s. 598.

¹⁰⁷ Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1983, “tabanca” mad.

3.4 Suç Karşısında Kimlikler

Suçluların büyük bölümü erkekler tarafından, erkeklere karşı işleniyordu ve tarafların büyük çoğunluğu müslümandı. Suç işleyen kadınlar da vardı fakat sayıları erkeklere göre çok daha azdı. Bu durum, muhtemelen kadınların kamusal alandaki varlığının erkeklere göre sınırlı olmasıyla ilgilidir. Yine her iki cinsiyetteki suçlular karşılaştırıldığında, erkeklerin kadınlara karşı daha çok suç işlediği görülüyor. Erkeklerin sosyal konumu ve fiziki gücü nedeniyle bu sonuç hiç de şaşırtıcı değildir.¹⁰⁸ Mağdurların sayısı ise suçlananların sayısından daha fazlaydı. Bazen de insanlar bir araya gelip mahkemede toplu şikayette bulunuyordu. Bu küçük gruplar farklı yaştan, cinsiyetten ve meslekten kişileri içermektedir. Anlaşılan, sıradan bir suç bile sanılandan daha fazla kişiye maddi ve manevi hasar bırakabiliyordu. Kayıtlarda şans eseri adı geçen o kimseleri, şikayetçi sıfatıyla araştırmaya dahil etmek mümkündür.

Dini Mensubiyet	Suçlanan		Şikayetçi	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Müslüman	92	17	120	15
Gayri müslim	50	2	35	6

Şekil 3. İstanbul Mahkemesi'ne Başvuranların Kimlikleri

Osmanlı toplumundaki genç bekâr erkekler, muhtemelen içinde bulundukları yaş, çevre ve hormonal durum nedeniyle adam yaralamadan küfür etmeye kadar birçok suça eğilimliydi. Aynı şekilde çoğunlukla suç ve şiddet karşısında mağdur da yine kendileriydi.¹⁰⁹ Kadı sicilleri kişilerin yaşını göstermediği için, yaşlıların ve çocukların suç karşısındaki konumunu belirlemek çok zordur.

Suç işleyen kadınlarla karşılaşılmasına rağmen, istatistikler kadınların daha çok suça uğradıklarını ve zarar gördüklerini gösterir. Kadınların işlediği suçlar hırsızlık gibi basit suçlardır. Kadınların karşılaştığı suçlarsa bir eşyasının çalınması, malının

¹⁰⁸ Anadolu'daki gayrimenkul davalarında da kimlik dağılımı aşağı yukarı benzerdir bkz. Suraiya Faroqhi, *Orta Halli Osmanlılar: 17. Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evler*, çev. Hamit Çalışkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 227-230.

¹⁰⁹ Zeynep Dörtok Abacı, "Kanı Deli Akanlar: Erken Modern Osmanlı Toplumunda Genç Erkekler ve Suç Eğilimleri", *Toplumsal Tarih*, S. 322, 2020, s. 29-30.

gasp edilmesi hatta bazı örneklere göre bizzat kendilerinin alıkoyulması şeklindedir. Hemcinslerini veya erkekleri darp eden kadınlar da mevcuttu.

Kayıtlara göre bazı üst kademedeki devlet görevlileri ve askerler suçlu konumdadır. Aralarında defterdar kaymakamı paşa, ağa, müteveli, yeniçeri ve beşe ünvanına sahip kişiler göze çarpar. Esnaf içinde bireysel suç işleyenler olduğu gibi, örgütlü olarak suç işleyenler de vardı.¹¹⁰ Kayıtlara yansıdığına göre esnaftan suç işleyenler çörekçiler ve mumculardı. Ancak kayıtlara yansımayan pek çok esnaf grubunun daha olduğu söylenebilir.

¹¹⁰ *İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil*, s. 176.

Bölüm 4: Kadı Sicillerinden Suç Hikâyeleri ve Düşünceler

4.1 Esnaf İçindeki Hırsızlar, Hileciler ve Kaçakçılar

Dimo'nun oğlu Yani, havyarcı Panayot'un dükkânında tezgahtarlık yapıyordu.¹¹¹ Panayot havyarcı esnafının kethüdası olduğundan çevresinde tanınan biriydi, dükkânı Haliç kenarında, Cebe Ali'deydi.¹¹² Tezgahtar Yani, Mavridi'nin ve Nikola'nın kefil olmasıyla Panayot'nun dükkânına kabul etmişti. Fakat bir ilk bahar günü, bu genç tezgahtar dükkândaki 14 bin akçeyi çalarak kaçmıştı. Mahkeme kaydından anlaşıldığına göre Panayot şanslıydı, hırsız Yani ona kefil olanlar tarafından kısa sürede bulunmuş, çaldığı para da sahibine geri verilmişti. Tezgahtarların ve çırakların kolay bir şekilde hırsızlığa karşılabilmesi sosyo ekonomik şartlarla doğrudan ilgiliydi. Tezgahtarların ve çırakların günlük ücretleri çok düşüktü, hatta çoğunlukla çıraklar kalfa olana kadar ücret almadan çalışırdı.¹¹³ Muhtemelen bu durum çırakları zorunlu şekilde ufak tefek hırsızlıklara mecbur bırakıyordu.¹¹⁴

Bir başka hırsızlık vakasıysa, gerçekten cesaret isteyen türdendi. Olay bu defa İstanbul'da yaşanmamıştı ancak suçlular ordu içinde görevli bazı İstanbullu berberlerdi. Ali ve Hüseyin isimli iki berber, İstanbul'dan Belgrad'a kadarki yolda orduya ait 7 bin akçeyi hem çalmış hem de firar etmişti. Verilen emir üzerine aynı paranın bir an önce toplanıp seferdeki orduya yetiştirilmesi istenmişti.¹¹⁵ Ali ve Hüseyin yakalandı mı veya nereye kadar kaçabildi bilmiyoruz. Seferdeki orduyu mali yönden aksatma ihtimalleri –ki bunu sicildeki emrin aceleci dilinden çıkarmak mümkün- ve iki yabancı olarak yaşadıkları yerden uzakta hem de taşınması zor bunca parayla kaçmaları, ne kadar büyük bir risk aldıklarını gösteriyor.

Hırsızlığın esnaf örgütlerindeki yerini kavrayabilmek için gündelik sosyo-ekonomik şartları, piyasadaki fiyatları, devletin esnafı ilgilendiren düzenlemelerini ve

¹¹¹ *İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil*, s. 111; Sarıgez'deki bir fırında yapıldığı iddia edilen hırsızlık suçlaması için ayrıca bkz. s. 630.

¹¹² *İstanbul Esnaf Defterleri (1093/1682)*, haz. Mehmet Demirtaş, İBB Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, İstanbul, 2023, s. 87.

¹¹³ Mehmet Demirtaş, *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza: İstanbul Örneği H. 1100-1200 / M. 1688-1786*, Birleşik, Ankara, 2010, s. 41.

¹¹⁴ Henüz İstanbul için örnek bir çalışma mevcut değil fakat ileride Londra ile karşılaştırılabilir zira sanayi devriminden önce Londra'da en çok suça karışan ve cezalandırılan kesim çıraklardı bkz. Peter Linebaugh, *The London Hanged: Crime And Civil Society in the Eighteenth Century*, Verso, London, 2003, s. 95.

¹¹⁵ *İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil*, s. 961.

hırsızların toplumsal statüsünü bir arada incelemek gerekir. Çünkü hırsızlık, en basitinden ekonomik olarak geçinememekle doğrudan ilgilidir ve hırsızların hepsi kavgacı veya şiddete yatkın kimseler değildir. Hatta sayısız örnek bunun tam tersini gösterir. Belki de tezgahtar Yani bu gruba dahil edilebilecek karaktere sahipti. Bir hırsızın yakalanmama ihtimali veya yakalanmasına rağmen karşılaşılacağı ceza, hatta belki bir oyunla ceza almadan kurtulabilmesi, hırsızlık sonucunda ulaşabileceği kazancın yanında hafif kalabilir. Osmanlı ceza hukuku, kanunnâmelerde açık şekilde yazıldığı üzere bir suçu ilk kez işleyen ile ikinci kez işleyen arasında ayrım yapar. Söz konusu ayrım suçlunun fakir ve varlıklı olmasını da gözetir. Dolayısıyla hırsızların en azından bir kısmının, hırsızlık yapmadan önce bu durumları düşündüğü ve ona göre hareket ettiği söylenebilir. Nitekim günümüz araştırmaları, bazen suçluların bu türden fayda-maliyet hesabı yaptığını ve çeşitli faktörlerin suçluları yönlendirdiğini vurgular.¹¹⁶ Şimdilik iki örnek üzerinden yola çıkan bu kısa yorumlar, sanıyorum Osmanlı toplumundaki ufak tefek hırsızlıkları, diğer nedenleriyle birlikte açıklamaya yardımcı olabilir.

Yukarıdaki örnekler esnaf içinden kişilerin işlediği bireysel suçlardır. Ayrıca bir de örgütlü şekilde işlenen suçlar vardır ki, bazı esnaf kollarını doğrudan ilgilendirir. Bu suçlar genellikle kaçakçılık, malzemedan çalma, eksik tartma, piyasanın aksine fiyat uygulama, başka bir esnaf kolunun alanını ihlal etme veya bir malı kanun dışı şekilde üretme gibisinden örneklerle karşımıza çıkar ve kâr marjını yüksek tutmayı hedefler. Esnafın böyle yollara başvurması, kimi zaman yalnızca devletin yaptığı çarşı-pazar düzenlemeleri karşısında ayakta kalabilme amacı taşır. Sebebi ne olursa olsun, bazen esnaf suçlarından bahsederken, dönemin *ekonomi politik* dengelerini dikkate almak ve kaynakları dikkatlice zorundayız.

Örneğin buğday fiyatları sürekli değişkenlik göstermiştir ve fark azımsanamayacak seviyededir. İstanbul’da bir kile buğdayın fiyatı 1635 yılında 30 akçeyken, beş yılda iki kat artıp 1640’ta 60 akçeyi, 1677 yılındaysa 80 akçeyi bulmuştu.¹¹⁷ Fiyatı artan diğer malzemeler de dikkate alınırsa, bu durum narhla satılan başta ekmek, çörek ve börek fiyatlarını doğrudan etkiliyordu. Bilindiği üzere pek çok fırıncı, böyle dönemlerde ayakta kalabilmek için yasa dışı üretim biçimlerine

¹¹⁶ Gary S. Becker, “Crime and Punishment: An Economic Approach”, *Journal of Political Economy*, Vol. 76/2, 1968, s. 169-217.

¹¹⁷ Mehmet Demirtaş, *Osmanlıda Fırıncılık: XVII. Yüzyıl İstanbul Örneği*, Atıf, Ankara, 2014, s. 88.

başvuruyordu. Anlaşılan suçu ortaya çıkaran yalnızca insanların kötü duyguları değildi, bazen suç bir zorunluluğun sonucuydu.

Mahkeme kayıtlarına göre dönemin İstanbul’undaki çörekçiler ve özellikle de mumcular, yukarıda bahsedilen şekilde örgütlü olarak suç işleyen iki esnaf koluydu. Çörekçi esnafından dört kişi sattıkları çöreklerin malzemesinden alıyor ve ürünlerini eksik gramajla satıyordu. Bu durum tespit edilip, o dört kişi çörekçilerin kethüdası, yiğitbaşı ve esnaf kolunun diğer mensupları tarafından devlete şikayet edilmişti.¹¹⁸ Genel olarak çörekçilik, simitçilik, ekmekçilik veya börekçilik gibi kollarda gramajdan çalmak veya kalitesiz ürün kullanmak kolay ve pek anlaşılmaz olduğundan, tüm sıkı denetimlere rağmen bunlarla sıkça karşılaşılırdı. Eğer bir çörekçi tartıda hile yaparsa, diğer esnaf kollarındaki örneklerde de görüldüğü gibi halk önünde sokak sokak teşhir edilir, başka bir yere sürülür, dükkânı kapatılır, dükkânı yıkılır, meslekten atılır veya kendisine kalebendlik cezası verilirdi.¹¹⁹ Elimizdeki mahkeme kaydına göre o gün eksik gramajla ürün satan dört çörekçi *tenbîh* ile uyarılmıştı.

1662 yılının sonbaharında çoğunluğu gayrimüslimlerden oluşan mumcu esnafı içinde bir dizi problem ortaya çıktı. Esnafın ileri gelenleri, sayısı onu geçen mumcu hakkında şikayetçi olmuştu, içlerinden biri Abdi Beşe isimdeki askerdî. Şikayet edilenlerin hepsi de paşaların, beylerin, ağaların *saray* diye anılan konaklarında mum üretiyor ve sonrasında *koltukçuluk* yaparak yani seyyar şekilde piyasa fiyatının altında gizliden gizliye satıyordu.¹²⁰ Bu durum haksız rekabeti doğuruyor ve esnafın kalan kısmının zarar etmesine neden oluyordu. Yaklaşık beş yıl sonraki bir kayda göre, kaçak mum üretenler uyarılmasına rağmen Hüseyin Paşa’nın özel mülkündeki odalar hala mum deposu olarak kullanılıyordu. Ayrıca bu işten zenginleşenler mücevherlerini de burada saklıyordu.¹²¹ Ancak beş yıl öncesinde yasa dışı görülen konaklardaki mum üretimi, bu defa yasalara aykırı görülmüyordu. Çünkü ikinci kez konaklardaki mum üreticilerinden şikayetçi olan esnafın yiğitbaşı Toroş v. Anton, bu defa mahkeme tarafından haksız görülmüştü. İfade edilene göre konaklardaki mumcular artık narha uyuyor ve orduya mum tedarîği sağlıyordu.¹²² Anlaşmazlıklar bir kenara bırakılırsa, Hüseyin Paşa ve Mustafa Ağa, bürokratik güçlerini kullanarak yıllarca bu işten büyük

¹¹⁸ *İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil*, s. 176.

¹¹⁹ Bilge, *Osmanlı İstanbul’unda Esnaf ve Ticaret*, s. 72.

¹²⁰ *11 Numaralı İstanbul Mahkemesi Defteri*, s. 294.

¹²¹ *Bâb Mahkemesi 3 Numaralı Sicil*, s. 118.

¹²² *Bâb Mahkemesi 3 Numaralı Sicil*, s. 725.

kâr elde ettiğini söylemek mümkündür. Kadı sicillerinin dışında mühimme defterleri de kaçak üretim yapan esnaflar hakkında kayıtlar içeriyor. Bunlardan biri, Mahmud Paşa çarşısında usulsüzce açılan tarakçı ve kaşıkçı dükkânları hakkındadır. Satılan ürünlerin taşradan daha ucuca tedarik edildiği, dolayısıyla piyasadaki fiyat dengesinin bozulduğu anlaşıyor.¹²³

4.2 Kaftan Düşkünü Çingene Kadınlar

1663 yılının Ağustos ayında Alem ve Altın isimli iki çingene (*kıbtî*) kadın, Edirnekapı civarındaki Sultan Hamamı ve Yatağan Çeşme mahallelerinde hırsızlık yaparken yakalanmıştı. Alem tek tek evlere giriyor, çaldıklarını Altın'a teslim edip ortadan kayboluyordu. Çingene olduklarından fakirlerdi. Anlaşılan hırsızlıkla geçinmeye çalışıyorlardı ancak güzel, işlemeli kaftanların peşine düşmeleri, belki de kendilerinin ulaşamadıkları kadın giyim kuşamına, yani günün modasına özendiklerini gösteriyor. Öyle ki, iki evden çalınanlar şunlardı; dokuz cevâhirli düğme, al atlas kaftan, Acem serâseri kaftan, sünbülî sof ferâce, Çinkârî atlas kaftan, iki paşa tülbent, dîbâ zıbın, yeşil kadife serpûş.¹²⁴ Alem ve Altın başka kaç eve girip çıktı bilmiyoruz.

Dönemin evlerinde eşyalar çok çeşitli değildi, hatta az eşya bulunduğu söylenebilir. Buna karşın hırsız çingene kadınlar, iki evden de kıymeti isimlerinden anlaşılan kaftanlarla kaçmışlardı. Bu tesadüf olabilir miydi? Önceki bölümde değindiğim üzere, genellikle hırsızlar bir sürprizle karşılaşmamak için gözüne kestirdiği evin her durumunu kollardı ve girecekleri evi nadiren rastgele seçerdi. Çingeneler yakın zamanlara kadar şahit olduğumuz üzere mahalle mahalle gezer, sokak başı konu komşuyla sohbet eder, eskicilik veya bohçacılık yapar, bazen gelene geçene fal bakar, günlüğünü çıkarırdı. Nitekim İstanbul'un sokak hayatını açık dille anlatan *Risâle-i Garîbe*'nin anonim yazarı, kış akşamlarında çingene kadınlara fal baktıranları kendi üslubunca eleştirir.¹²⁵ Alem ve Altın, böyle bir sohbet esnasında, kim bilir belki de fal baktırıırken Gülistan'ın ve Sâkine'nin sahip olduğu kıyafetler hakkında bilgi edinmiş olabilir. Dolayısıyla hırsızlık yapmak için girdikleri iki evde de, söylenene göre en az 2200 akçe değerindeki kaftanlarla ve diğer eşyalarla

¹²³ Alan, 95 Numaralı Mühimme Defteri, s. 14

¹²⁴ İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil, s. 514-515.

¹²⁵ XVIII. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair: *Risâle-i Garîbe*, haz. Hayati Develi, Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 36

karşılaşmaları şans eseri olmasa gerek. Sultan Hamamı'nda ve Yatağan Çeşme'de oturan kadınların birbirleriyle ettikleri sohbetlerin ve misafirliklerin, Gülistan'ın ve Sâkine'nin evini kolay ve değerli hedef durumuna getirdiği şüphesiz. Unutmamalıyız ki Osmanlı toplumunda insanlar birbirini tanır, devamlı gözlerdi.

4.3 Darp Suçları ve Yeniçeri Şiddeti

İstanbul'da en çok işlenen suçların başında darp suçu geliyordu. İnsanların çarşıda, yolda, bahçede, iskelede veya herhangi bir mekanda kavgaya tutuşup birbirlerini yaralaması an meselesiydi. Kişiler arasında eskiden kalma bir husumet bulunmasına gerek de yoktu. Üçüncü bölümde değinildiği üzere sarhoş bir yeniçeri tarafından durduk yerde hem de cami girişinde bıçaklanmak an meselesiydi.¹²⁶ Kavga esnasında çeşitli kesici aletler, demirden ve tahtadan sopalar kullanılırdı, yumrukla veya tekmeyle darp edilenler de vardı. Dava kayıtları, hazırlanma biçimleri nedeniyle tartışmaların aslında neden başladığını maalesef her zaman göstermez. Buna karşın bazen söylenen laflar, küfürler, kullanılan aletler ifadelere yansırı. Mahkemeye gelen şikayetçiler, yaşadıkları darp sonrası kırılan dişlerini, vücuttaki kesik yaralarını, şişliklerini veya morluklarını kanıt olarak tek tek sayar ve orada bulunanlara gösterirdi. Darp edilenler, ayağa kalkabilecek duruma geldikten sonra mahkemeye başvururdu, bu süre bir haftayı bulabiliyordu. Tarafların aralarında belirledikleri bir tazminatta anlaşması, açılan davayı *sulh* yoluyla kapatmak için yeterliydi. Darp kayıtları insanların neden zıtlıştığını, ayrıca yaralananların veya hayatını kaybedenlerin yakınlarının, karşı taraftan ne kadar meblağ talep ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

Örneğin Mercan çarşısında sol kolundan *bıçkı* ile yaralanan bir kişi, beş yüz akçe karşılığında sulh etmeyi kabul etmişti.¹²⁷ Yediği tekmelerden ötürü vücudunda şişlikler çıkan bir hamal ise, kendisine vuranla iki bin akçe üzerinde anlaşmıştı.¹²⁸ Bir duvar ustası tarafından öldürülen kişi içinse otuz bin akçe istenmişti.¹²⁹ Suçlanan kişinin ekonomik durumu ve karşısındakine verdiği zarar, şahsından talep edilen sulh bedeline etki edebiliyordu; dergâh-ı âlî yeniçerilerinden Kara Ali Beşe, Aksaray'da

¹²⁶ 11 Numaralı İstanbul Mahkemesi Defteri, s. 151, 310.

¹²⁷ İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil, s. 244.

¹²⁸ İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil, s. 535.

¹²⁹ İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil, s. 895.

kendisini başından ve kolundan yaralayan Ahmed Beşe'nin ancak beş bin akçe vermesiyle sulha razı olmuştu.¹³⁰ Kara Ali aldığı ağır yaralar nedeniyle mahkemeye katılamamış, yerine vekilini ve şahitlerini göndermişti. Dönemin darp suçlarında yeniçerilerin sıkça fail olarak yer alması dikkat çekmektedir.¹³¹ Kayıtlardan birine göre acemi oğlanlarından Mehmed Beşe, Mustafa Beşe'nin karısı Fâtıma'ya "fâhişe" diye küfür edince, Mustafa Beşe tarafından dişleri kırılmıştı.¹³² Bir başka örnekteyse dergâh-ı âlî yeniçerilerinin onbeşinci ağa bölüğünden Osman Beşe, dikicilikle uğraşan İbrahim'i abdest ibriğiyle sol gözünden yaralamıştı.¹³³ Murtaza Beşe ise karısı Sâime'yi bir demir ile merdivenden itince, Sâime'nin gebeliği son bulmuştu.¹³⁴ Burada zikredilenlerin -Murtaza Beşe hariç- bağlı bulundukları bölüğe kadar anılmaları nedeniyle yeniçeri olduklarından eminiz ancak, özellikle 17. yüzyılın kaynaklarında karşımıza çıkan "Beşe" ünvanlı herkesi doğrudan yeniçeri kabul etmek peşin bir yargı olur. Çünkü bu dönemden itibaren söz konusu ünvanı kullanan kişilerin çoğu zaman yeniçerilikle bir ilgisi yoktu.¹³⁵

4.4 Ahmed Ağa'nın Yalısını Basan Kaçak Köleler

Ramazan bayramına denk gelen 1663 yılının bir yaz gecesi, altı köle ve işbirlikçileri tarafından işlenen suça şahit oldu. Sinan, Kenan ve Yorgi isimli köleler, akşam namazından sonra Yorgi'nin kayığına binip Anadolu Hisarı'na geçmiş, Ahmed Ağa'nın yalısına girmişti.¹³⁶ Belli ki o gece evde olmayan Ağa'nın kölesi Dilaver, onları yalının iskelesinde karşılamış; mor çukadan samur kürkü, bir pala cinsi olan dört gaddâreyi, iki gümüş kılıcı, ayrıca ibrik, raht, buhurdan, koşum takımı parçası olan bir gümüş reşme ve Ağa'nın başka kıymetli eşyalarını teslim etmişti. Sonrasında kayıkla Eyüp'teki Balçık iskelesine dönmüş, eşyalar ve altınlar diğer kölelerle paylaşılmış, hatta bu sırada Baklalı ve Bosna köylerine geçilmişti. Sarı Osman Ağa'nın kölesi Çâker de bu son köyde onlara katılmıştı. Kovalamaca, asayişin en tepesindeki

¹³⁰ *İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil*, s. 544.

¹³¹ *İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil*, s. 668, 695.

¹³² *İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil*, s. 434.

¹³³ *11 Numaralı İstanbul Mahkemesi Defteri*, s. 344.

¹³⁴ *11 Numaralı İstanbul Mahkemesi Defteri*, s. 740.

¹³⁵ Turan Açık, "Beşe Ünvanı Hakkında", *Tarih Dergisi*, S. 62, 2015, s. 54.

¹³⁶ Ahmed Ağa'nın kim olduğunu tam olarak saptayamasam da; yalısının Anadolu Hisarı'nda bulunması ve bir tarihte ordunun buradan hareket etmesi, kendisinin ordu ve belki de donanma içinde önemli bir konumu olabileceğini akla getiriyor bkz. Nazire Karaçay Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca.1106 / 1654-7 Şubat 1695)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2012, s. 107.

İsmail Paşa'nın adamlarının takibi sonucu Baklalı köyünde sığınan Bayram'ın evinde son bulmuştu.¹³⁷

Yapılan suçun önceden planlandığı ortadadır. Akşam namazından sonra Yorgi'nin teknesinde buluşulması, hava karanlığında Anadolu Hisarı'ndaki Ahmed Ağa'nın evine kürek çekilmesi, evdeki köle Dilaver'in onları karşılayıp ağanın eşyalarını teslim etmesi, sonrasında Eyüp taraflarına geçilip köylerdeki tanıdıklarla buluşulması; en başta kölelerin birbiriyle iletişimi üzerine düşünmemizi gerektiriyor. O gece suça karışan köleler, şehrin farklı noktalarında yaşıyordu. Mahkeme kaydına göre bu noktalardan üçü Yenikapı, Edirnekapı ve Topkapı'ydı. Diğerleriniyse bilmiyoruz. Öte yandan Surdışı'ndaki Eyüp köylerinde çaldıkları eşyalarla sığınabilecekleri dostları vardı ve boğazın karşı yakasında Ahmed Ağa'nın köleliğini yapan Dilaver'i bile tanıyorlardı.

Kölelerin arasındaki iletişimi kuran Sinan olabiliirdi çünkü İsmihân isimli bir kadının azatlı kölesiydi. Bu durum onun şehir içinde daha rahat hareket edebilmesine olanak sağlıyordu. Nitekim yine mahkemede ifade edilene göre, Bosna köyünde Çâker'i "ayardıp" gruba katan İstaviko, Sinan ile önceden beri görüşen biriydi. Anlaşılan grubun başını çeken Sinan'dı. Ancak Kenan'a ve Yorgi'ye de değinmek gerekir diye düşünüyorum. Kenan'ın sahibinin bir odabaşı, Yorgi'nin sahibininse paşmakçı yani bir tür pabuç satıcısı olması, gün içinde karşılaştıkları kişi sayısını artırıyordu. Bu durum iletişim kurma becerilerine doğrudan yansımali. Ayrıca köle olmasına rağmen kayığı olan Yorgi, belli ki boş zamanlarında kürek çekmekte de özgürdü.

Sonuçta bir şekilde plan yapılmıştı ve kayığın olduğu kıyı akşam namazından sonra buluşma yeri seçilmişti. Gece karanlığı onları bir süre gizlemeye yetmişti. Çünkü giysileri, konuşma biçimleri ve ten renkleri, birer köle olarak gündüz vakti kolayca yakalanmalarına neden olacaktı. Kölelerin bunca plan sonrası Ahmed Ağa'nın evine gitmesi; Ağa'yı aslında yakından tanıdıklarını, izlediklerini ve hatta evinde hangi kıymetli eşyalara sahip olduğunu bile bildiklerini gösteriyor. İşin bu boyutu, şehirdeki kölelerin biribiriyle iletişimi hakkında ipuçları sunuyor.

¹³⁷ *İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil*, s. 464-465.

4.5 Suç İddiaları ve Mahkemede Edilen Yeminler

Mahkemeye yansıyan kayıtlardan bazıları asılsız iddialardan ibaretti. Gerçek iddialardaysa şahit ve maddi kanıt gösterilememesi, birçok kişiyi uğradığı zararlar baş başa bırakabiliyordu. Özellikle hırsızlık suçlamalarını ispat etmek zordu. Ancak mahkememin kişiye suçsuzluğunu ispatlaması için süre tanıdığı görülüyordu.¹³⁸ Mahkemede yaptığı suçu inkar edenler veya bir kimseye zarar verme amacıyla yok yere şikayetçi olanlar muhtemelen çoktu. Böyle durumlarda iddia asılsız görülüp dava kapatılıyordu. Korkuya kapılıp aslında istemeden iftira atanlar da vardı. Bir muhtedi bu yüzden mahkemeye gelip başkasına attığı iftira suçunu itiraf etmişti.¹³⁹

Sofular mahallesinde oturan Mahmud Çelebi bir gün mahkemeye gelip, eski solakbaşılardan Mustafa Ağa'nın tehditleri sonucunda, kürk ve eyer gibi eşyalarını beş bin akçe daha düşük fiyattan aldığını söylemişti ancak bunu ispatlayamamıştı.¹⁴⁰ Davud Paşa mahallesinden bir at sahibiyse, nalbant İbrahim'in atını dükkânına bağlayıp kasten gözünü çıkardığını iddia etmişti.

Nalbant İbrahim'in ettiği yemin, gerçekten bu işi yapmış olsa bile, mahkemeden ceza almadan ayrılmasını sağlamıştı.¹⁴¹ Cuma vakti bir camcı dükkânının üst katındaki odanın duvarını delerek hırsızlık yaptığı söylenen Mustafa Halife, mahkemede yemin ederek suçsuzluğunu ispatlayanlardandı.¹⁴² Osmanlı toplumundaki bireyler gerçekten de yemin etme konusunda hassas davranıyordu. Kişinin müslüman veya gayrimüslim olması bunu değiştirmiyordu. Yemin edip edememe yalnız vicdanla değil, günah kavramıyla da doğrudan ilgiliydi. Kadı sicillerindeki sayısız örnek, mahkemede insanlara yemin etmeleri *teklif* olduğunda, o ana kadar söylediklerini bir kenara bırakıp, yemin etmekten kaçındığını gösterir.¹⁴³

¹³⁸ *İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil*, s. 103.

¹³⁹ *İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil*, s. 881.

¹⁴⁰ *İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil*, s. 740.

¹⁴¹ *İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil*, s. 284.

¹⁴² *11 Numaralı İstanbul Mahkemesi Defteri*, s. 106.

¹⁴³ Turan Açık, "Yeminin İki Yüzü: Vicdanı ve Toplumsal Kanaat Arasında Osmanlı Bireyi", *History Studies*, C. 5, S. 2, 2013, s. 15.

4.6 Öldürülen Bekçi Ömer ve Olay Yerine Gelen Keşif Heyeti

İstanbul'da, Çerâğî Hamza mahallesinde mülke sahip Ahmed Efendi, Rumeli'deki Eğriboz sancağının Kızılhisar kasabasında yaşıyordu. Hayatı Kızılhisar (Meis, Yunanistan) ile İstanbul arasında geçen Ahmed Efendi, bahçesini kollaması için Ömer'i bekçi tutmuştu. O andan itibaren Ömer takip ediliyordu. Bekçilik yaptığı bir gün, *kuşluk vaktinde* Yusuf ile Çâker bahçeye girmiş, sonradan mahkemede Yusuf ben yapmadım dese de, elele verip Ömer'i öldürmüşler, Ahmed Efendi'nin bir sepete sakladığı paralarını ve değerli eşyalarını çalıp yarı yarıya paylaşmışlardı. Ömer henüz sakalı bıyığı çıkmamış *şâbb-ı emred* bir gençti. Kaburgasından, yüzünden ve bileğinden dört bıçak yemişti. Söz konusu örnekte *haneye tecavüz, katil ve hırsızlık* suçu bir arada görülüyor. O gün çalınan eşyalarsa şunlardı: yüz yirmi şerîfî altın, otuz riyâlî kuruş, kırk esedî kuruş, dört bin hurda akçe ve birer adet sâde çerkesî raht, zeytûnî sade, ayna.¹⁴⁴

Yaşanan olaydan mülk sahibi Ahmed Efendi'nin şikayeti üzerine haberdar olundu ve maktûl bekçiye dair ayrıntılar, menzile gelen keşif heyeti tarafından tespit edildi. Bu noktada işlenen cinayetten ve hırsızlıktan ziyade suçların aydınlatılmasında büyük rol oynayan keşif/tahrir heyetlerinden bahsetmek faydalı olacaktır. Bir keşif heyetinin başında genellikle kadı tarafından görevlendirilmiş *mevlânâ* veya *keşfî* sıfatını taşıyan görevli olurdu. Çavuş, sipahi, asesbaşı veya subaşı gibi ehl-i örften kimseler heyete eşlik ederdi. Fakat ortada adli bir mesele yoksa heyete katılmaları gerekmezdi.¹⁴⁵ Ayrıca bir ev yandıysa veya deprem olduysa, incelenecek yerde heyete mimar da katılırdı. Keşif heyetleri, mutlaka gittikleri yerde onları bekleyen, yol gösteren ahaliyle birlikte hareket ederdi. Bu iş birliği önemliydi çünkü şahitliklerine ve bilgilerine danışılırdı. Mahkemeye gelen şikayet, ahalinin verdiği bilgiyle ve olay yerindeki incelemeyle birleştirilirdi. Sıradan bir arsa sınırı veya borç anlaşmazlığında dahi heyetin vereceği kararda etkili olurlardı. Nitekim bir sonraki ara bölümde bunun bir örneği verilmiştir.

Bir kişinin ne zaman ve nasıl öldüğü-yaralandığı, şahitler huzurundaki basit bir beden muayenesiyle tespit edilirdi. Bedende görülen her türlü iz ayrı ayrı belirtilirdi.

¹⁴⁴ *İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil*, s. 255-256.

¹⁴⁵ Ömer Korkmaz, Nasi Aslan, "Osmanlı Ceza Muhakemesinde Olay Yeri Ön İnceleme -Keşif ve Tahrir- Raporları", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 33, 2019, s. 252.

Şüpheli ölümlerde keşif yapılması bir bakıma zorunluydu çünkü ortada faili meçhul bir cinayet söz konusuysa, orada yaşayan herkes verilecek cezayı ödemekle yükümlüydü. Adli meselelerde heyetin önceliği kişinin doğal nedenlerden mi, intihardan mı, yoksa bir cinayet sonucu mu hayatını kaybettiğini saptamaktı. Keşif sonuçları kimi zaman son derece ayrıntılı şekilde sicillerde yer bulmuştu.

4.7 Gasp Edilen Arsalar, Su Kuyuları ve Hayvanlar

Taşınır veya taşınmaz mallar farketmeksizin dönemin İstanbul’unda gasp olayları dikkat çekici seviyedeydi. İnsanlar genellikle yol ve arsa sınırları üzerinde anlaşmazlıklara düşüyor, sonrasında da birbirlerini mahkemeye şikayet ediyordu. Anlaşmazlıklar çoğunlukla taraflardan birinin, komşusunun veya bir vakıf mülkünün sınırlarını bile isteye ihlal etmesinden ortaya çıkıyordu. Mahkemelerde delil yetersizliği nedeniyle hüküm verilemeyip geri çevrilen adli suçlamalara karşın, taşınmaz mülkler üzerindeki problemler, şahitler sayesinde ihtilaf uzatılmadan çözülmüyordu.

Elvanzâde mahallesinde o güne dek herkesçe yol olarak kullanılan, sınırları bir su kuyusuna, bir duvara ve yerel ahalinin mülklerine dayanan arsa, asker olduğu için başkalarına gözdağı verebileceğini düşünen Muslu Beşe tarafından birden bire gasp edilmişti. Mahkemeye şikayet edilen Muslu Beşe, gasp ettiği yerin yol olduğunu inkar etmişti. Hatta burayı vakıf sahibi Ayşe ismindeki bir kadından ücreti mukabilinde satın aldığını söylemişti. Ancak mahalleye gelen keşif heyetinin şahitleri dinlemesi sonucunda buranın eskiden beri yol olarak kullanıldığı kesinlik kazanmıştı.¹⁴⁶

Bunların dışında, sınırları içerisinde odaların ve su kuyularının bulunduğu bazı arsa işgallerinin, sahibinin ölümünden sonra varisçileri arasındaki ihtilaflardan ortaya çıktığı da görülmektedir.¹⁴⁷ Ahır, mahzen, oda, tuvalet gibi çeşitli yapılarla, meyve ağaçları ve su kuyuları, arsaları değerli kılan en önemli unsurlardı. Bir su kuyusu açmak riskli ve masraflı bir işti. Kuyucu bulmak, kuyucuya yüksek yevmiyeler vermek, kuyunun yeri için keşfe çıkmak, bulunan suyu ölçmek ve dolayısıyla günlerce emek sarf etmek gerekirdi. Ayrıca kazılan her noktadan su çıkmayabilirdi. Genellikle vakıfların ticari kayıtlarında görüldüğü üzere, bir suyu kuyusunu kiralamak veya satın

¹⁴⁶ *İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil*, s. 198.

¹⁴⁷ *İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil*, s. 376.

almak daha uygun seçeneklerdi.¹⁴⁸ Özetle gasp edilen arsalarda özellikle su kuyularının bulunması şaşırtıcı değildir.¹⁴⁹

Kayıtlarda bazen başkasına ait hayvanların da gasp edildiği görülüyor. Bir örnekte bu işe kalkışan Defterdar Kaymakamı Mehmed Paşa'dır. Hayvanlar ise yalnız yaşadığı anlaşılan Çakır Ağa mahallesinde sakin İsmihan isimli kadına aittir. İsmihan, 1663 yılının Ağustos ayında mahallenin imamını ve müezzinini kendine şahit göstererek paşayı şikayet edip, altı çift mandasını veya mandalarının nakdi bedelini geri istemişti.¹⁵⁰ İsmihan'ın zararı karşılanmakla birlikte, suçlunun bir paşa olması nedeniyle şikayeti saraya kadar ulaşmıştı.¹⁵¹ İsmihan'ın sıradan bir kadın olarak tek başına 17. yüzyılda şahitleriyle mahkemede Mehmed Paşa'yı yargılatması, Osmanlı hukuk ve toplum tarihi açısından dikkat çekicidir. Ayrıca bu örnekte görülen mahalle imamının ve müezzininin İsmihan hatun lehine ettiği şahitlik, yalnızca insani bir davranış olmayıp, dini görevlerinin dışında kalan idari görevlerinin getirdiği sorumlulukları nedeniyledir.¹⁵²

4.8 Samatya Civarındaki Huzursuzluk, Şikayet ve Teftiş

Samatya'nın Hâce Kadın mahallesinde oturanlar, bazı şikayetleri nedeniyle bir gün topluca mahkemeye başvurmuştu.¹⁵³ Şikayet, mahalledeki gayrimüslim nüfusun, yeni evler yaparak, önceden beri mahallede oturan müslüman nüfusu geçmesi hakkındaydı. Fakat şikayete, dışarıdan gelen gayrimüslimlerin, gece gündüz içki içip gürültülü şekilde şarkı söyleyip oynadıkları da eklenmişti. Dahası, artık sorunlu görülen yeni nüfus, mahallede yaşanan hırsızlıklarla ve ev basmalarla ilişkilendirilmişti. Ayrıca bazı kişiler "kendi halinde olmamakla" nitelendirilmişti. Şikayetlerin ne kadarı doğru ne kadarı aşırıdır tespit etmek güç. Fakat, mahallede gerçekten sorunların bulunduğu açık. Sorunların kökünde mahallenin bozulan

¹⁴⁸ Fatma Şensoy, *İstanbul'un Vakıf Su Tarihi (Hukuki ve Ekonomik Boyutları)*, Kitabevi, İstanbul, 2020, s. 41-43.

¹⁴⁹ *İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil*, s. 768; *11 Numaralı İstanbul Mahkemesi Defteri*, s. 908; *İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil*, s. 512.

¹⁵⁰ *İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil*, s. 504.

¹⁵¹ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, YB.(04), 2/7.

¹⁵² Tahsin Özcan, "Osmanlı Mahallesi Sosyal Kontrol ve Kefalet Sistemi", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, S. 1, 2001, s. 137.

¹⁵³ *İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil*, s. 492-494.

mahremiyetinin ve yeni gelenlerin göze batan yaşam biçiminin yattığı anlaşıyor. Mahallede inşa edilen yeni yapıların fiziki durumları ayrıca şikayet konusuydu.

4.9 Mahallelerden Çıkarılan Kadınlar ve Erkekler

Osmanlı toplumunda mahalleden ihraçlarla sık karşılaşıldı. Bir kişinin kavgacı olması, sarhoş gezmesi veya evine yabancıları kabul etmesi, o kişinin mahalleden ihraç edilmesi için yeterliydi. Hakkında karar verilenler başka mahalleye gönderilirdi. Bazen hakkındaki suçlamaya göre başka şehirlere gönderilenlerle de karşılaşıldı. Mahalleden ihraç edilenler genellikle geride kalanlar tarafından pek sevilmeyen, mahallenin huzurunu bozan tiplerdi. Örneğin Silivrikapı'daki İbrahimpaşa mahallesinde oturan Ramazan, böyle tiplerden biriydi. Kendisiyle hiçbir akrabalığı bulunmayan “nâ-mahrem” kadınları evine kabul ediyordu.¹⁵⁴ Aynı şekilde erkekleri evine kabul eden kadınlar da vardı. Mahkemed savunma istendiğinde, eve gelen erkeğin bir akraba olduğu söylenmişti. Mahkeme bunu yalan kabul etmiş, kadını mahalleden ihraç etmişti.¹⁵⁵ Erkekleri darp ettiği söylenen kadınlar da kayıtlara sansıdır. Bu ne kadar doğru ne kadar yalandır tespit etmek güç. Fakat mahkemenin kararına göre mahalleden ihraç edilmişlerdi.¹⁵⁶

4.10 Bölükbaşidan Rüşvet Yiyen Vakıf Mütevellisi

Elimizdeki suç kayıtlarından biri Mîrâhor vakfının eski mütevellilerinden olup Kâtib Kasım mahallesinde oturan Hacı Ömer'in aldığı rüşvetler hakkındadır.¹⁵⁷ Şikayetçi kapıcılar bölükbaşısı Ahmed Ağa, mahkemeye gelip Hacı Ömer'in görevdeyken vakfa ait hamamın işletmesini *câize* yani *bahşış* ve *mühür akçesi* adı altında paralar talep ederek kendisine kiraya verdiğini söylemişti. Ayrıca eklediğine göre aralıklarla *iki yüz riyâlî gurus*, *iki yüz esedî gurus* ve *on sekiz bin hurda akçe* tutarında para vermişti. Hacı Ömer mahkemede suçlamayı kabul etmişti ancak söylendiği gibi *iki yüz riyâlî gurus* almadığını iddia etmişti. Rüşvetin temel amacı nüfuz veya kazanç elde etmektir. Hacı Ömer aldığı rüşvetlerle vakıf malı üzerinden usulsüz kazanç elde etmeyi amaçlayanlardandı. Görüldüğü üzere Osmanlı toplumunda

¹⁵⁴ *İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil*, s. 163.

¹⁵⁵ *İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil*, s. 465.

¹⁵⁶ *İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil*, s. 577.

¹⁵⁷ *İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil*, s. 421.

insanlar meslekleri ve taşıdıkları dini kimlikler farketmeksizin suç işleyebiliyordu, ki bu zaten doğal bir durumdur.

4.11 Köle Diye Alıkoyulan Hür Kadınlar

Erken modern dönemde her toplumda olduğu gibi, Osmanlı toplumu da cariyeye denen kadın ve erkek kölelerle iç içeydi. Köleliğin, Akdeniz’den Karadeniz’e dek canlı bir pazarı vardı ve İstanbul bu pazarın merkezlerindendi. Araştırmalar, Karadeniz’in kuzeyindeki Tatar akınları sayesinde 16. yüzyıldan 17. yüzyılın ortalarına dek kölelerin bollaştığına ve onlardan çok yüksek derecede kazanç sağlandığına işaret ediyor.¹⁵⁸ Kölelerin büyük bir kısmı, savaş esiri olarak getirilirdi ve ağır şartlar altında çeşitli işlerde çalıştırılırdı; kadırgalar, tersaneler, inşaatlar ve tarım arazileri başlıca hizmet alanlarıydı.

Esir tutulanların dışında durumları daha iyi denebilecek hane köleleri de vardı, halktan kişiler köle satınalabilirdi fakat her zaman için en çok köleye önce sultan, sonrasındaysa askerler ve yöneticiler sahipti. El altında genç ve sağlıklı bir köle bulundurabilmek için zengin olmak şarttı. Öyle ki, zenginlere ait kölelerin fiyatları ve sayıları, aralarındaki servetlere göre bile paralellik gösterirdi. Ayrıca miras yoluyla mütevazî şekilde de olsa refaha kavuşan, hatta sermayesini büyüten azatlı köleler de toplumda yer yer mevcuttu.¹⁵⁹

Kölelerin ticaret ve emek açısından taşıdığı değer, kimin köle olabileceği ve köleyle ne şekilde ilişki kurulabileceği hukukla belirlenmesine rağmen, onları kolay bir av gibi savunmasız bırakıyordu. Bu nedendir ki hür kadınlar ve erkekler bile, kimi zaman zorla alıkoyuluyor, köle diye meydanlarda satılıyordu. Bu türden alıkoymalara karşı hakkını arayan kişilerin sesini ara sıra kadı sicillerinde duymak mümkündür. Ne yazık ki alıkoyulan herkes mahkemeye ulaşabilenler kadar şanslı değildi ve muhtemelen kalan ömürleri son derece zorlu geçmişti.

¹⁵⁸ Halil İnalcık, “Servile Labor in the Ottoman Empire”, *The Mutual Effects of the Islamic and Judeo-Christian Worlds: The East European Pattern*, ed. Abraham Ascher, Tibor Halasi-Kun, Béla K. Király, Brooklyn College, New York, 1979, s. 39-40.

¹⁵⁹ Suraiya Faroqhi, “From the Slave Market to Arafat: Biographies of Bursa Women in the Late Fifteenth Century”, *Turkish Studies Association Bulletin*, Vol. 24/1, 2000, s. 12-14.

Örneğin Züleyha bu şekilde alıkoyulan *hür* kadınlardan biriydi. Muhtemelen diğerleri gibi bekârdı. Bir şekilde mahkemeye ulaşmış ve özgürlüğünü kazanmıştı.¹⁶⁰ Benzer şekilde Kadiçeşmesi mahallesinde oturan Rabia, alıkoyulmaktan kurtulanlardandı.¹⁶¹ Şahbaz isimli kadının ise satıldıktan sonra hür olduğu anlaşılmıştı.¹⁶² Bazı erkeklerin de alıkoyulduğu kayıtlara geçmişti. Bunlardan biri Hasan'dı. Fakat Hasan sonradan azad edilmiş bir köleydi. Mahkemede adının geçmesi, muhtemelen kendisinin mahkemeye getirildiği gün hala köle olduğunun sanılmasından ötürüydü.¹⁶³ Köle diye alıkoyulmak istenen kişiler, mahkemeye bir şahitle geliyordu. Ayrıca kişiler, mahkemede kendilerinin kimin çocuğu olduğunu, nereden geldiğini ve memleketini söylüyordu. Verilen aile ve köken bilgisi, kişilerin köleleştirilmesini engelliyordu.

¹⁶⁰ *İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil*, s. 206.

¹⁶¹ *İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil*, s. 816.

¹⁶² *İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil*, s. 912-913.

¹⁶³ *İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil*, s. 906.

Bölüm 5: Sonuç

Osmanlı dönemindeki yöneticiler, en büyük yerleşim yerlerinden en küçük yerleşim yerlerine dek suçları engellemek için büyük çaba sarfetti, her dönemde kanunlarla ve görevlilerle topluma nizam vermeye çalıştı. Fakat bu çaba hiçbir zaman tam anlamıyla başarıya ulaşamadı. İstanbul'a ait mahkeme kayıtlarına göre, bu büyük şehrin tarihinde her kimlikten, meslekten, sınıftan insanın suç işlemediği gün ve mekan yoktu. İncelenen mahkeme kayıtları, hazırlanma biçimleri nedeniyle çoğu zaman işlenen suçların perde arkasını sunmaktan uzaktır. Bu nedenle birinin birini neden öldürdüğünü veya yukarıda bahsedildiği üzere İstanbul'da defterdar kaymakamlığı yapan bir paşanın, yalnız başına yaşayan bir kadıncağzın hayvanlarını hangi amaçla gasp ettiğini anlamak zordur. Öte yandan günümüze ulaşan sayısız suç kaydının, üstüne sağlam yorumlar yapılabilecek ayrıntılar taşıdığı da ortadadır. Ancak bu noktada mevcut literatürü tekrar tartışmak gerekir.

Konu hakkında hazırlanan tezlerin büyük bölümü “A Sancağı'nda Suç ve Ceza” veya “B Numaralı Deftere Göre Suçlular ve Cezalar” gibisinden aynı başlıkları ve *katil, hırsızlık, içki içme, zina* gibisinden aynı bölümleri içeriyor. Dolayısıyla söz konusu tezler, maalesef eldeki malzemeye birbirinden farklı yaklaşıyor. Bu durum, sunulan sonuçların da ufak farklarla birbirinin aynısı olduğu anlamını taşıyor. Her çalışmanın eksikleri ve yanlışları olacaktır ancak Osmanlı suç çalışmalarındaki manzara, en az diğer alanlardaki kadar düşündürücüdür. Örneğin mahkeme kayıtlarında yer alan bir suçu yalnızca özetleyip okuyucuya aktarmak, daha çok hukuk alanına ait ceza konusunu suç tarihiyle karıştırmak, aynı şekilde en fazla bireysel kabahat denebilecek örnekleri adli suç görmek, siyasal kökenli isyanları basite indirgeyip suç kabul etmek, alacak verecek davasını hırsızlık sanmak, toplumsal ve hukuki normların asla ihlal edilmediğini düşünmek veya bir nedenden ötürü mahalleden çıkarılan kadına zina suçundan ceza verilmiş gibi yaklaşmak, literatüre ilk kez bakan birini gerçekten yanlış anlamalara sürükleyecektir. Tüm bu temel yöntemsel hatalara karşın, bazısını tezin literatür değerlendirmesi kısmında tanıttığım yol gösterici çalışmalar sayesinde, suçun Osmanlı toplumundaki yerini artık daha iyi biliyoruz.

Suç kayıtları her toplumun gündelik yaşamından çeşitli detaylar sunar. Çoğu zaman da siyaset, din, ekonomi, ticaret gibi üst yapılara bir şekilde bağlıdır. İnsanların

anlaşmazlıklarını, ilişkilerini, mahremiyet ihlallerini, şiddet örneklerini, duygularını, davranışlarını ve sahip olduğu maddi unsurları, suç tarihi üzerinden izlemek mümkündür. Ayrıca asayiş, hukuk ve ceza sistemleri, çeşitli suçlarla birlikte değişerek bugüne gelmiştir. Suç kayıtları, her yerleşim yerine ve tarafların kim olduğuna göre değişen sonuçlar barındırır. Özetle suç hayatı, bireyleri ve toplumları anlamak için eşsiz konuların başında gelir. Tüm bu noktaları araştırma boyunca göz önünde tutmaya çalıştım, fakat sınırlar kaçınılmazdır.

Dört ana bölümden oluşan bu yüksek lisans tezinde, zaman ve mekan olarak 17. yüzyılın Suriçi İstanbulu seçildi. Bölümlerin arasında şehrin suç yoğunluğunu gösteren bir ısı haritası ve suçla ilgili bazı veriler sunuldu. Birçok tarihsel kaynağa başvuruldu, ancak üçüncü ve dördüncü bölümde görüldüğü üzere, kabaca 1660 ve 1665 yılları arasını kapsayan üç kadı sicilindeki suç kayıtları kullanıldı. Tezin temel amacı şehrin suç hayatını araştırmak olduğundan, kısa bir giriş kabul edilebilecek birinci bölüm dışında, suç olgusuna bağlı hukuk, asayiş ve ceza konularına özel olarak değinilmedi. İkinci bölümde, yüzyılın ilk yarısında İstanbul'da yaşanan gelişmeler genel bir bakış açısıyla aktarıldı. Amaç, incelenen beş yıllık süreçte şehrin aşağı yukarı manzarasını sunmaktır. Suçların mahallelerle, mekanlarla ve kimliklerle ilişkisi üçüncü bölümde verildi. Burada suç işlenen zamanlara, çalınan eşyalara, suç aletlerine, suç karşısındaki kimliklere ve şehrin dışındaki kırsal bölgelerde yaşanan adli olaylara kısaca değinildi. Kaynak seçilen kadı sicillerindeki temsil gücü yüksek kimi suç kayıtları, diğer benzerlerinden ayıklanarak dördüncü bölümde detaylıca ele alındı. Dolayısıyla karşılaşılmayan örneğin *zina* gibi suçlar bu tezde incelenemedi.

İstanbul'un coğrafi olarak yaklaşık %30'u suça sahne oluyordu. En çok görülen suç çeşidi darp, hırsızlık ve gasptı. Fakat birçok suç mahkemeye yansımadağı için resmiyet kazanmıyordu. Dolayısıyla kayıtlar şehrin gerçek suç oranlarını aslında sunmuyor. Tarafların mahkemeye gitmeden anlaşmaları, bazen engellenmeleri veya mahkemeye ödenecek işlem ücreti, o suçların kayda geçirilmesinin önündeki temel nedendi. İnsanlar birbirlerinden sürekli şikayetçiydi. Bu şikayetler bazı örneklerdeki gibi ispatlanamıyordu.

Bir başkasıyla hesaplaşmak için yalan yere şikayetçi olanlar da vardı. Mahkemede edilen yeminler, keşif heyetleri ve şahitler, adaletin tecelli etmesinde büyük rol oynuyordu. Yine de suçunu inkar edenler veya bir şekilde ceza almaktan

kurtulanlar çoktu. Toplu verilen şikayetler sonucu mahalleden ihraç edilenlerle de karşılaşılırdı. Esnaf içinde örgütlü şekilde suç işleyenler vardı. Gerçi her meslekten, kimlikten, cemaatten ve devlet kademesinden kişi suç işleyebiliyor veya suç karşısında mağdur kalabiliyordu. İncelenen kayıtlara göre İstanbul mahkemesi, suçlu bürokratları ve askerleri, karşılarında sıradan insanlar olsa bile kayırmıyordu. Ancak Osmanlı toplumunda özellikle de bu kademedен insanların bir şekilde cezadan kaçabildiğini biliyoruz.

Sosyoloji disiplini zengin ve nüfuzlu insanların suça daha az bulaştığını ifade eder. Gerçekten de dönemin İstanbulluları için bunu söylemek mümkün. Suçların büyük bölümü, az veya orta gelire sahip yetişkin ve muhtemelen de bekâr erkekler tarafından işlenmişti. Cana kastın olmadığı basit hırsızlık olaylarında, hırsızların özellikle zor geçinen tipler olduğu anlaşıyor. Suç kayıtlarında rastlanan çalınmış eşyalar ve suç aletleri, maddi kültür çalışmalarında dikkat edilmesi gereken bilgiler sunuyor. Bazı eşyalar nakit ihtiyacı için değil, kullanmak için çalınıyordu. Yani başkasının malına özenme söz konusuydu. Bahçeleri, tarlaları, su kuyularını gasp edenleri ve kaftan çalmaya takıntılı çingene kadınları bu kapsamda değerlendirdim.

Suç bir yönüyle de baskı ve şiddetle ilişkilidir. Kamusal alanlarda hırsızlık ve darp yaygındı. Güçsüz kimseler sürekli başkalarının tehdidi altındaydı. Örneğin yalnız yaşayan kadınlar suçlular tarafından kolay hedef görülüyordu. Bazı örneklerle göre önceden bir husumet bulunmasa bile, insanlar karşısındaki kişiye sırf basit bir tartışmadan ötürü büyük zarar verebiliyordu. Kavga esnasında yaralananlar, genellikle biraz düzeldikten sonra mahkemeye başvuruyordu. Bu süre bir haftayı bulabiliyordu.

Yeniçerilerin karıştığı şiddet içeren suç olayları dikkat çekiyor, aralarında başka bölükten birini yaralamaktan, hatta öldürmekten çekinmeyenler vardı. Aynı şekilde kıymetli malların bulunduğu evlere giren hırsızlar da, orada yaşayanları öldürmeyi kolayca göze alabiliyordu. Bu tür girişimler suçlular tarafından önceden planlanıyor, kurban takip ediliyor ve işe başlamak için günün en uygun vakti seçiliyordu. Kırsalda işlenen ağır suçlar, şehirdeki örneklerle kıyasla belirgin ölçüde fazlaydı. Bu durum İstanbul ile köyleri arasındaki suç hayatının farklarındandı. Kırsal bölgede hareket etmek daha serbestti. Buna karşın İstanbul mahkemesine yansıyan cinayet olayları, ele alınan dönemde bir iki taneyle sınırlıydı. Avrupa şehirleri üzerine yapılan araştırmalar,

birini öldürmenin geç ortaçağdan günümüze kademeli şekilde arttığını ortaya koyuyor.¹⁶⁴ Peki bu durum İstanbul'un tarihinde de böyle miydi? Henüz bilmiyoruz.

İstanbul'da suçun yoğun görüldüğü mahalleler, mekanlar ve bölgeler vardı. Gerçekten de insanlar önceki bölümde incelendiği üzere mekan farketmeksizin, yatağında uyurken, bir sokaktan geçerken veya cami önünde beklerken tehlike altındaydı. Suça teşne kimseler ya da en azından bir kısmı, belli yerlerde yaşıyordu. Hiç yoksa gün içerisinde oraları ziyaret ediyordu. Ayrıca insan kalabalığının meydanlarda veya çarşılarda karşılaşması zıtlaşmaları, dolayısıyla da suç örneklerini artırıyordu. İleride onları da ayrıca incelemek istiyorum. Şimdilik yapmaya çalıştığım, dönemin İstanbul'unun suç hayatını tarihsel sosyoloji açısından anlama çabasıdır. İnancım, suç tarihinin her zaman tahmin edilenden çok daha fazlasını okurlarına göstereceği yönündedir.

¹⁶⁴ Peter Burke, *Erken Modern Dünyada Kimlik, Kültür ve İletişim*, çev. Turgay Sivrikaya, Işık, İstanbul, 2020, s. 210.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, YB.(04), 2/7.

Ana Kaynaklar

Ahmet Refik, *Hicrî On Birinci Asırda İstanbul Hayatı (1000-1100)*, Türk Tarih Encümeni, İstanbul, 1931.

Aktemur, Ramazan, *Anonim Osmanlı Vekayinâmesi (H.1058-1106 / M.1648-1694) (Metin ve Değerlendirme)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Aktepe, Münir, “XVII. Asra Ait İstanbul Kazası Avarız Defteri”, *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, S. 3, 1957.

Alan, Ercan, *95 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil, Transkripsiyon ve Özet)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2008.

Andreasyan, Hrand D., “Eremya Çelebi’nin Yangınlar Tarihi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 27, 1973.

Canatar, Mehmet (haz.), *İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri: 1009 (1600) Târihli*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 2004.

Demirtaş, Mehmet (haz.), *İstanbul Esnaf Defterleri (1093/1682)*, İBB Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, İstanbul, 2023.

Develi, Hayati (haz.), *XVIII. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair: Risâle-i Garîbe*, Kitabevi, İstanbul, 1998.

Hüseyin Tugı, *Musîbetnâme: Tahlil-Metin ve İndeks*, haz. Şevki Nezihi Aykut, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010.

Kahya, Ozan, *11 Numaralı İstanbul Mahkemesi Defteri (H. 1073)*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Karaçay Türkal, Nazire, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca.1106 / 1654-7 Şubat 1695)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2012.

Kâtib Çelebi, *Fezleke [Osmanlı Tarihi (1000-1065 / 1591-1655)]*, C. 2, haz. Zeynep Aycibin, Çamlıca, İstanbul, 2016.

Na'îmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfıkayn)*, C. 4, haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.

Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, C. 2, haz. Esra Kılavuz Eser, İsar, İstanbul, 2021.

Yılmaz, Coşkun (ed.), *İstanbul Kadı Sicilleri 51: İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (H. 1072-1073 / M. 1661-1663)*, İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İBB Kültür A.Ş., İstanbul, 2019.

Yılmaz, Coşkun (ed.), *İstanbul Kadı Sicilleri: Bâb Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666-1667)*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2011.

Yılmaz, Coşkun (ed.), *İstanbul Kadı Sicilleri: Eyüb Mahkemesi (Havâss-ı Refîa) 74 Numaralı Sicil (H. 1072-1073 / M. 1661-1662)*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2011.

Yılmaz, Coşkun (ed.), *İstanbul Kadı Sicilleri: İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil (H. 1073-1074 / M. 1663-1664)*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2010.

Yücel, Yaşar, Selami Pulaha (ed.), *I. Selim Kânûnnâmeleri (1512-1520)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.

Araştırma Eserleri

Abacı, Nurcan, “Osmanlı Kentlerinde Sosyal Kontrol: Araçlar ve İşleyiş”, *Şinasi Tekin'in Anısına: Uygurlardan Osmanlıya*, haz. Günay Kut, Fatma Büyükkarcı Yılmaz, Simurg, İstanbul, 2005.

Abacı, Nurcan, *Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17. Yüzyıl)*, T. C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001.

Açık, Turan, “Beşe Unvanı Hakkında”, *Tarih Dergisi*, S. 62, 2015.

Açık, Turan, “Yeminin İki Yüzü: Vicdanı ve Toplumsal Kanaat Arasında Osmanlı Bireyi”, *History Studies*, C. 5, S. 2, 2013.

Akdağ, Mustafa, *Celâli İsyânları (1550-1603)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara, 1963.

Akman, Mehmet, “Osmanlı Ceza Hukuku Çalışmaları Üzerine Bir İcmal”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, S. 5, 2005, s. 489-512

Aktan, Berkin, “Kara Mehmed Paşa'nın Viyana Elçiliği (1665)”, *Journal of Turkish Studies*, Vol. 51, 2019.

- Ambraseys, N. N., C. F. Finkel, *The Seismicity of Turkey and Adjacent Areas: A Historical Review, 1500-1800*, Eren, İstanbul, 1995.
- And, Metin, *Kırk Gün Kırk Gece: Osmanlı Düğünleri, Şenlikleri, Geçit Alayları*, Yapı Kredi, İstanbul, 2020.
- Artan, Tülay, “Eyüp”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 12, 1995.
- Avcı, Mustafa, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, Gökkuşbu, İstanbul, 2004.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu*, Vakıflar Umum Müdürlüğü, Ankara, 1958.
- Başaran, Betül, “III. Selim ve İstanbul Şehir Siyaseti, 1789-1792”, *Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza: 18.-20. Yüzyıllar*, der. Noémi Lévy, Alexandre Toumarkine, Tarih Vakfı, İstanbul, 2007.
- Becker, Gary S., “Crime and Punishment: An Economic Approach”, *Journal of Political Economy*, Vol. 76/2, 1968.
- Bilge, Sadık Müfit, *Osmanlı İstanbul’unda Esnaf ve Ticaret*, Kitabevi, İstanbul, 2018.
- Bilgin, A. Azmi, “İzzetî Mehmed Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 23, 2001.
- Braudel, Fernand, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, C. 1, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Doğu Batı, Ankara, 2021.
- Bulunur, Kerim İlker, *Osmanlı Galatası (1453-1600)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2014.
- Burke, Peter, *Erken Modern Dünyada Kimlik, Kültür ve İletişim*, çev. Turgay Sivrikaya, İslık, İstanbul, 2020.
- Corcoran, Jonathan, Renee Zahnow, “Weather and Crime: A Systematic Review of the Empirical Literature”, *Crime Science*, Vol. 11, 2022.
- Çokuğraş, Işıl, *Bekâr Odaları ve Meyhaneler: Osmanlı İstanbulu’nda Marjinalite ve Mekân (1789-1839)*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2016.
- Deal, Roger A., *Namus Cinayetleri, Sarhoş Kavgaları: II. Abdülhamid Döneminde Şiddet*, çev. Zeynep Rona, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2017.
- Demir, Mustafa, *16. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Suç ve Suçlular: İstanbul Örneği*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Demirtaş, Mehmet, *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza: İstanbul Örneği H. 1100-1200 / M. 1688-1786*, Birleşik, Ankara, 2010.

- Demirtaş, Mehmet, *Osmanlıda Fırıncılık: XVII. Yüzyıl İstanbul Örneği*, Atıf, Ankara, 2014.
- Dilçin, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1983.
- Doğan, Cem, “*Kanını İçeceğim*” *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Birseysel Şiddetin ve İstemli Öldürmenin Tarihçesi (1858-1938)*, Kitabevi, İstanbul, 2023.
- Dörtok Abacı, Zeynep, “Kanı Deli Akanlar: Erken Modern Osmanlı Toplumunda Genç Erkekler ve Suç Eğilimleri”, *Toplumsal Tarih*, S. 322, 2020.
- Ekin, Ümit, “17. Yüzyılın Son Çeyreğinde Rodosçuk Örneğinde Bir Osmanlı Mahkemesinin İş Yüğü”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 55/1, 2015.
- Erdoğan, Ahmet, “16. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti’nde Ceza ve Cezalandırma Yöntemleri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 26, S. 10, 2024.
- Ergenç, Özer, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. 4, 1984.
- Ergenç, Özer, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı, Ankara, 1995.
- Ergut, Ferdan, *Modern Devlet ve Polis: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Toplumsal Denetimin Diyalektiği*, İletişim, İstanbul, 2004.
- Erim, Neşe, “18. Yüzyılda İstanbul ve Çevresinin Suç Haritası”, *XV. Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. 4/2, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010.
- Erken, İlkey, “Osmanlı Devleti’nde Bir Ceza Yöntemi Olarak Sürgün: Yanya Vilayeti Örneği (1867-1913)”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 72, 2021.
- Farooqi, Suraiya, “From the Slave Market to Arafat: Biographies of Bursa Women in the Late Fifteenth Century”, *Turkish Studies Association Bulletin*, Vol. 24/1, 2000.
- Farooqi, Suraiya, *Orta Halli Osmanlılar: 17. Yüzyılda Ankara ve Kayseri’de Ev Sahipleri ve Evler*, çev. Hamit Çalışkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- Gezer, Onur, “Çizginin Dışındakiler: Osmanlı İstanbul’unun Aykırı Bekârları ve Bekâr Girer “Melek Girmez” Odaları”, *Osmanlı İstanbulu II*, ed. Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Safa Gürkan, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul, 2014.

- Ginzburg, Carlo, *Peynir ve Kurtlar: Bir 16. Yüzyıl Değirmencisinin Evreni*, çev. Ayşen Gür, Metis, İstanbul, 2018.
- Hill, Enid, *Mahkama! Studies in the Egyptian Legal System: Courts & Crimes, Law & Society*, Ithaca, London, 1979.
- İlgürel, Mücteba, “Köprülü Mehmed Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 26, 2002.
- İnalcık, Halil, “İstanbul”, *The Encyclopaedia of Islam*, Vol. 4, 1997.
- İnalcık, Halil, “Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi - Sultani Hukuk ve Fatih'in Kanunları”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 2, 1958.
- İnalcık, Halil, “Servile Labor in the Ottoman Empire”, *The Mutual Effects of the Islamic and Judeo-Christian Worlds: The East European Pattern*, ed. Abraham Ascher, Tibor Halasi-Kun, Béla K. Király, Brooklyn College, New York, 1979.
- İnalcık, Halil, *İstanbul Tarihi Araştırmaları: Fetih'ten Sonra İstanbul'un Yeniden İnşası, Bilâd-i Selâse: Galata, Eyüp, Üsküdar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.
- İpşirli, Mehmet, “Ehl-i Örf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, 1994,
- İpşirli, Mehmet, “Mesud Efendi, Hoca-zâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, 2004.
- İpşirli, Mehmet, “Nâib (Osmanlılar'da)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, 2006.
- İpşirli, Mehmet, Mustafa İsmet Uzun, “Bahâî Mehmed Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, 1991.
- Jennings, Ronald C., “Kadi, Court, and Legal Procedure in 17th C. Ottoman Kayseri”, *Studia Islamica*, No. 48, 1978.
- Koç, Mehmet, “Osmanlıda Ölüm Cezası Verilen Zina, Hırsızlık Öldürme ve Yaralama Suçları”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 33, 2019.
- Koç, Yunus, Murat Tuğluca, “Klasik Dönem Osmanlı Ceza Hukukunda Yargılama ve Toplumsal Yapı”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 2, 2006.
- Kolçak, Özgür, *XVII. Yüzyıl Askerî Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı-Avusturya Savaşları*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Korkmaz, Ömer, Nasi Aslan, “Osmanlı Ceza Muhakemesinde Olay Yeri Ön İnceleme -Keşif ve Tahrir- Raporları”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 33, 2019.

- Kuban, Doğan, *Istanbul an Urban History: Byzantion, Constantinopolis, Istanbul*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- Küçüköğlu, Atakan, *Osmanlı İstanbul’unda Suç ve Suçlu Profili (1730-1754)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.
- Kütükoğlu, Mübahat S., “1624 Sikke Tashîhinin Ardından Hazırlanan Narh Defterleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 34, 1984.
- Kütükoğlu, Mübahat S., *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Kubbealtı, İstanbul, 1998.
- Lévy Noémi, Nadir Özbek, Alexandre Toumarkine (ed.), *Jandarma ve Polis: Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar*, Tarih Vakfı, İstanbul, 2009.
- Lévy-Aksu, Noémi, *Osmanlı İstanbulu’nda Asayiş (1879-1909)*, çev. Serra Akyüz, İletişim, İstanbul, 2017.
- Linebaugh, Peter, *The London Hanged: Crime And Civil Society in the Eighteenth Century*, Verso, London, 2003.
- Mantran, Robert, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi*, C. 1, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1990.
- Ocak, Ahmet Yaşar, “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: ‘Kadıızâdeliler Hareketi’”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, C. 17-21/1-2, 1979-1983.
- Ortaylı, İlber, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı*, Kronik, İstanbul, 2017.
- Özcan, Abdülkadir, “Asesbaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, 1991.
- Özcan, Tahsin, “Osmanlı Mahallesi Sosyal Kontrol ve Kefalet Sistemi”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, S. 1, 2001.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.
- Rudé, George, *Paris and London in the Eighteenth Century: Studies in Popular Protest*, The Viking, New York, 1971.
- Sakaoğlu, Necdet, *Bu Mülkün Sultanları*, Alfa, İstanbul, 2015.
- Sezgin, Hale, *21 Numaralı Kalebend Defterine Göre H. 1196-1199 / M. 1782-1784 Yılları Arasında Osmanlı Devleti’nde Suçlar, Suçlular ve Cezalar (Değerlendirme ve Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

- Şensoy, Fatma, *İstanbul'un Vakıf Su Tarihi (Hukuki ve Ekonomik Boyutları)*, Kitabevi, İstanbul, 2020.
- Tamdoğan, Işık, “Atı Alan Üsküdar’ı Geçti ya da 18. Yüzyılda Üsküdar’da Şiddet ve Hareketlilik İlişkisi”, *Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza: 18.–20. Yüzyıllar*, der. Noémi Lévy, Alexandre Toumarkine, Tarih Vakfı, İstanbul, 2007.
- Tamdoğan, Işık, “Atı Alan Üsküdar’ı Geçti ya da 18. Yüzyılda Üsküdar’da Şiddet ve Hareketlilik İlişkisi”, *Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza: 18.–20. Yüzyıllar*, der. Noémi Lévy, Alexandre Toumarkine, Tarih Vakfı, İstanbul, 2007.
- Tok, Özen, “Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Şehrindeki Mahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü (XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği)”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 18, 2005.
- Tuğ, Başak, *Namus Siyaseti: 18. Yüzyıl Osmanlı Anadolu’sunda Irz, Şiddet, Hukuk*, çev. Gülbin Akgün, İletişim, İstanbul, 2023.
- Tuğluca, Murat, *XVII. Yüzyıl Sonu Şikâyet Defterlerine Göre Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2020.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi: II. Selim’in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar*, C. 3, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988.
- Üçok, Coşkun, “Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 4, 1947.
- Varlık, Nükhet, “Osmanlılarda Veba Salgınları”, *Toplumsal Tarih*, S. 296, 2018.
- Wishnitzer, Avner, *As Night Falls: Eighteenth-Century Ottoman Cities after Dark*, Cambridge University, Cambridge, 2021.
- Yakut, Esra, “Tanzimat Dönemi’ne Kadar Osmanlı Hukuku’nda Taziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 2, 2006.
- Yaşa, Fırat (der.), *İmparatorluğun Öteki Yüzleri: Toplumsal Hiyerarşi ve Düzen Karşısında Sıradan Hayatlar*, Koç Üniversitesi, İstanbul, 2020.
- Yaşa, Fırat, “Bir Cinayetin Ardından: Bursa Kadı Mahkemesinde Çingeneler, Suç ve Töhmət”, *Journal of Turkish Studies*, Vol. 52, 2019.
- Yıldız, Gültekin, *Mapusâne: Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, Kitabevi, İstanbul, 2012.
- Yıldız, Kenan, *1660 İstanbul Yangını ve Etkileri: Vakıflar, Toplum ve Ekonomi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2017.

Yılmaz, Fikret, “Boş Vaktiniz Var Mı? Veya 16. Yüzyılda Anadolu'da Şarap, Eğlence ve Suç”, *Tarih ve Toplum: Yeni Yaklaşımlar*, S. 1, 2005.

Yılmaz, Fikret, “İstanbul’da Siyasal Olaylar Kronolojisi (1453-1826)”, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi: Siyaset ve Yönetim - I*, C. 2, 2015.

Yılmaz, Fikret, “Osmanlı Hanedanı, Kullar ve Korsanlar: Beşiktaş’ın Doğuşu ve İktidar Rekabeti (1534-1557)”, *Journal of Turkish Studies*, Vol. 52, 2019.

Yılmaz, Fikret, “Siyaset, İsyan ve İstanbul (1453-1808)”, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi: Siyaset ve Yönetim - I*, C. 2, 2015.

Yılmaz, Fikret, “XVI. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Mahremiyetin Sınırlarına Dair”, *Toplum ve Bilim*, S. 83, 2000.

Yılmaz, Fikret, *XVI. Yüzyılda Edremit Kazası*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.

Zarinebaf, Fariba, *Crime and Punishment in Istanbul 1700-1800*, University of California Press, Berkley, 2010.

Çevrimiçi Kaynaklar

GISLayer (gislayer.com)

Kubbealtı Lugatı (lugatim.com)

Kültür Envanteri (kulturenvanteri.com)

Türk Tarih Kurumu, Tarih Çevirme Kılavuzu (ttk.gov.tr)